

Syddansk Universitet

Det Ny Merino

#29

Institut for Sprog og Kommunikation

Muligheders umuligheder og umuligheders muligheder i Situationel Dialektisk Diskursanalyse

Julia Rytter Dakwar, Anne-Christine Rosfeldt Lorentzen og Flemming Smedegaard
September 2018

ISSN: 2445 – 6764

Copyright ©

Artiklen må bruges og genbruges under Creative Commons licens BY-NC-ND, hvilket betyder, at den må gengives og spredes elektronisk eller på anden måde, hvis det sker med klar kildeangivelse og/eller med link tilbage til den pågældende gengivelse.

Redaktion: Flemming Smedegaard & Katrine Slott Nielsen

Præsentation af forfatterne

Julia Rytter Dakwar

Ph.d.-studerende på Institut for Sprog og Kommunikation, Syddansk Universitet

Medlem af forskningsgruppen TRILO

Anne-Christine Rosfeldt Lorentzen

Ph.d.-studerende på Department of Management, Aarhus Universitet

Medlem af forskningsgruppen TRILO

Flemming Smedegaard

Lektor, Institut for Sprog og Kommunikation, Syddansk Universitet

Ph.d.

Stueleder for International Virksomhedskommunikation, Syddansk Universitet

Medlem af forskningsgruppen TRILO

Muligheders umuligheder og umuligheders muligheder i Situationel Dialektisk Diskursanalyse

Julia Rytter Dakwar

Anne-Christine Rosfeldt Lorentzen

og Flemming Smedegaard

Abstract

I samme tradition som organisationsteoretikeren Gareth Morgan (Morgan 2006) argumenterer for, at man kan nå en dybere forståelse af livet i organisationer ved at analysere dem multiperspektivisk gennem forskellige organisationsmetaforer, vil vi i dette arbejdspapir argumentere for, at man kan nå en dybere indsigt i kommunikation ved at analysere kommunikation multiperspektivisk gennem forskellige teoretiske perspektiver. Vi har valgt at kalde vores tilgang Situationel Dialektisk Diskursanalyse (SDD). Begreberne Situationel og Dialektisk er valgt i forlængelse af vores tidligere arbejder om henholdsvis Situationel Dialektisk Ledelse (Dakwar et al. 2015) og Situationel Dialektisk Videnskabsteori (Dakwar et al. 2017), og indledningsvis i denne artikel argumenteres for, hvorfor vi har valgt begrebet diskursanalyse frem for kommunikationsanalyse. Vi præsenterer i artiklen syv forskellige tilgange, der vil kunne indgå i SDD: (1) Diskurs som tekst i kontekst: Pragmatik, (2) Diskurs som tegnudveksling: Semiotik, (3) Diskurs som systeminstantiering: Socialsemiotik, (4) Diskurs som dialektik: Dialektisk lingvistik, (5) Diskurs som overtalelse: Retorik, (6) Diskurs som fortælling: Narratologi og (7) Diskurs som modtagelse: Receptionsteori. Artiklen afsluttes med en invitation til selv at tilføje flere tilgange samt en kort præsentation af SDD-flowmodellen.

Hvorfor Situationel Dialektisk Diskursanalyse?

De senere år er der flere og flere forskere, der er begyndt at argumentere for gevinsterne ved at anskue verden fra flere teoretiske og metodiske perspektiver gennem især interdisciplinær forskning. Theo van Leeuwen 2005 beskriver fx, hvordan interdisciplinær forskning kan praktiseres gennem henholdsvis en centralistisk tilgang, en pluralistisk tilgang og en integrationsstilgang, og han argumenterer for, hvordan man ser en integrationstilgang, hvor forskellige discipliner, teorier og metoder mødes i et ligeværdigt samarbejde som vejen frem i interdisciplinær forskning.

Cornish et al. 2013 argumenterer for en kollaborativ tilgang, hvor forskere ikke blot samarbejder ved at arbejde parallelt med forskellige metoder, men også samler og udvikler de forskellige perspektiver til et integreret resultat. Specielt fremhæves fordelene ved integrerede, kollaborative analyser ved behandlingen af kvalitative data:

“From a perspectivist outlook, collaborative analysis of qualitative data seems to hold the potential for a variety of valuable gains, from producing a more informed, nuanced, complex or useful analysis, to creating new, perspective-transcending knowledge, or, indeed, to individual learning on the part of researchers” (Cornish et al. 2013: 17).

Vi har med inspiration fra bl.a. Gareth Morgans stort anlagte multiperspektiviske metafor-teori om organisationer (Morgan 2006) i to tidligere artikler (Dakwar et al. 2015 og Dakwar et al. 2017) argumenteret for, at det generelt er nyttigt at operere med et multiperspektivisk ’både – og’ frem for et singleperspektivisk ’enten – eller’, når man skal studere et fænomen. Ethvert nyt teoretisk perspektiv på et fænomen kan give os nye indsigter, men ethvert teoretisk perspektiv rummer også sine begrænsninger, og vi må opgive at tro på, at et enkelt perspektiv kan give os den fulde indsigt, idet vi ifølge Morgan må leve med, at ethvert teoretisk perspektiv ”... , while capable of creating valuable insights, is also incomplete, biased, and potentially misleading” (Morgan 2006: 5).

Morgans felt er organisationsanalyse. I Dakwar et al. 2015 diskuterer vi den multiperspektiviske tilgang i forhold til ledelse, idet vi præsenterer en ansats til et nyt ledelsesparadigme i form af Situationel Dialektisk Ledelse (SDL). I Dakwar et al. 2017 diskuterer vi den multiperspektiviske tilgang mere generelt og præsenterer ni præliminære antagelser til en Situationel Dialektisk Videnskabsteori (SDV).

På samme måde som de fleste organisations- og ledelsesteoretikere strider om, hvilken teori der er den bedste teori inden for deres felter, strider kommunikationsteoretikere om, hvorvidt pragmatik, semiotik, retorik, konversationsanalyse, systemisk funktionel lingvistik, distribueret kognition eller en helt syvende teori er den mest rigtige teori til studiet af kommunikation. Ofte bunder stridighederne i, at de forskellige teoretikere grundlæggende interesserer sig for noget forskelligt i studiet af kommunikation

Vi vil i dette arbejdspapir argumentere for, at en multiperspektivisk, integrationsorienteret kollaborativ tilgang til kommunikationsfeltet er ligeså horisontudvidende, som når det gælder organisation eller ledelse, og at det i særdeleshed er vigtigt at gøre sig klart, hvad det præcist er, man vil undersøge, inden man vælger analytisk greb på det fænomen, man vil analysere. Der er tale om et

meget indledende arbejde, hvorfor vi omtaler det som et arbejdspapir, men vi har valgt at publicere det allerede nu med håbet om, at mange studerende vil afprøve vores tanker på praktiske analyser og herigennem bidrage til den videre udvikling af arbejdet.

Vi har i forlængelse af vores hidtidige arbejder valgt at kalde vores bud på en multiperspektivisk tilgang til kommunikation for Situationel Dialektisk Diskursanalyse (SDD).

Diskursanalyse har mange forskellige teoretiske konnotationer. Horsbøl og Raudakoski skelner mellem (i) en angelsaksisk præget tradition for at undersøge sprogbrugen i skrift, tale og billeder som social handlen i en social og kulturel kontekst, hvor diskursanalyse er et paraplybegreb for andre sprog- og kommunikationsteorier med fokus på brugen, og (ii) en kontinentalt domineret tradition for at undersøge overordnede sociale meningsuniverser, mønstre og mulighedsbetingelser på tværs af tid og sted (Horsbøl og Raudakoski 2016: 9ff.) Vores brug af begrebet diskursanalyse skriver sig ud fra denne opdeling ind i den angelsaksiske tradition.

Selv om diskursanalyse således har mange forskellige og til dels modsatrettede betydninger, har vi valgt benævnelsen diskursanalyse frem for kommunikationsanalyse af en række årsager:

- Diskursbegrebet understreger for os tydeligere end kommunikationsbegrebet, at det er interaktionen mellem mennesker, der er i centrum. Fokus er ikke på den individuelle oplevelse, men på det sociale og fælles gennem etablering og udvikling af sociale relationer, identiteter og viden om verden.
- Diskurs understreger, at kommunikationen altid finder sted i en social og kulturel kontekst forbundet i (i) tid, jf. antagelse 4 i SDV om, at fortid, nutid og fremtid hænger sammen (Dakwar et al 2017: 17ff.), og (ii) rum, jf. antagelse 5 i SDV om, at *her*, *nærhed* og *fjernhed* hænger sammen (ibid. 22ff.) Dette synspunkt er på linje med Foucaults definition af en diskurs som en samling af mulige sproghandlinger, der udgør grænsen for, hvad der kan siges og dermed gøres i bestemte kontekster (Foucault 1972).
- Det er fælles for de forskellige opfattelser af diskursbegrebet, at de sproglige mønstre, som mennesker har til rådighed i sociale sammenhænge, ses som tids- og stedsbundne fænomener, der former og begrænser tanker og handlinger. De sproglige mønstre kan derfor ses både som skabt af og skabere af social orden. Diskursanalysen finder ud af, hvordan omverden (eller dele af den) fremstilles, og hvilke sociale konsekvenser der opstår i relation hertil. Diskurser fremstiller virkeligheden på én måde frem for på andre måder, skaber grænser mellem sandt og falsk i de enkeltes optikker og gør visse typer af handlinger relevante og andre utænkelige. Dette ligger i tråd med antagelse 8 i SDV om, at tilfældighed og forudsigelighed eksisterer side om side (ibid. 32ff.)
- Diskurs understreger mere end kommunikation, at der er tale om en inter-, tvær- og transdisciplinær tilgang, hvor det også er både muligt og nyttigt at inddrage ikke sprog- og kommunikationsteorier, fx kulturelle og sociologiske teorier – og fordi diskursbegrebets konnotationer flugter godt med antagelse 1 i SDV om, at teori og praksis fordrer hinanden (ibid. 4ff.) Dette synspunkt er ligeledes på linje med van Leeuwen 2005, som netop argumenterer for

en integrationstilgang, hvor forskellige discipliner, teorier og metoder mødes i et ligeværdigt og respektfuldt samarbejde.

- I diskursbegrebet ligger en tradition og en forventning om, at tilgangen er mere kritisk analyserende og vurderende, end hvis man blot kalder det kommunikationsanalyse. Diskurs er måder at kommunikere, gøre, skabe og tage magt over verden på og viser, at kendsgerninger og værdier er to alene af samme stykke, jf. antagelse 6 i SDV (ibid. 22ff.). Men vi understreger, at SDD ikke på samme måde som Faircloughs kritiske diskursanalyse (Fairclough 1992) er en tilgang, der på forhånd har valgt politisk side ved at have som hovedformål at ville afdække og klarlægge diskursive praksissers indvirkning på opretholdelse af ulige magtforhold med henblik på at understøtte social forandring. SDD vil blot bidrage til at skabe et indblik i, hvordan forskellige mennesker og grupper af mennesker handler og herunder skaber og reproducerer strukturer, kulturer, magtforhold osv.

Vi har videre valgt ikke blot at kalde vores tilgang diskursanalyse, men også at benævne tilgangen for situationel og dialektisk. Det har vi valgt af følgende årsager:

- Tekst, diskurs og kontekst er ikke adskilte kasser, discipliner eller strata, men er en dialektisk forbundet enhed, jf. antagelse 2 om del og helhed i SDV (Dakwar et al. 2017: 11ff.). Vi hylder således hverken sprogvidenskabens traditionelle opdeling mellem grammatik, semantik og pragmatik, eller strataopdelingen med realiseringsforhold som i systemisk funktionel lingvistik (Andersen og Holsting 2015) eller tre analytiske kasser med tekstanalyse, diskursiv praksis og social praksis som i Faircloughs kritiske diskursanalyse (Fairclough 1992), men ser i stedet dette hele som et sammenhængende flow.
- Tilgangen er multiperspektivisk ved, at der i et integrationsorienteret perspektiv sammen kan benyttes mange forskellige typer af teorier og metoder i SDD, jf. antagelse 9 om det multiperspektiviske i SDV (Dakwar et al. 2017: 34 ff.), idet hver enkelt teori og metode forventes at kunne bidrage med nye indsigter i det kommunikative fænomen, der analyseres.
- Det skal være situations- og formålsbestemt, (1) hvilke teorier og metoder der skal bruges i det enkelte tilfælde, (2) hvor hovedvægten skal lægges, og (3) med hvilken detaljeringsgrad analysen skal gennemføres, fordi de forskellige teoretiske perspektiver lægger op til at undersøge noget forskelligt i det fænomen, der undersøges.
- Tilgangen skal være multimodal, idet vi opfatter og tolker kommunikation som en enhed og ikke separat som fx tale, krop og omgivelser, jf. antagelse 3 i SDV om, at forbundne sagsforhold påvirker hinanden gensidigt (ibid. 15 ff.), og derfor skal SDD give mulighed for at kunne inddrage alle modaliteter i en analyse.
- Situationel og dialektisk understreger, at enhver analyse i sig selv også er forbundet i en social og kulturel kontekst med personer, tid og sted, jf. antagelse 7 i SDV om, at dialektiske modsætninger ikke har noget slutpunkt, idet videnskabelige teorier og metoder ikke udgør objektive sandheder, men blot er udtryk for en social konsensus på et bestemt tidspunkt, at der på samme tid kan eksistere mange konkurrerende paradigmer, og at hvert af disse paradigmer har en større eller

mindre forklaringskraft, der kan bidrage til vores samlede forståelse af verden på et bestemt tidspunkt (ibid. 30ff.)

På samme måde som Morgan i sin metafortæring præsenterer en række teorier til organisationsanalyse (organisationer som maskiner, organisationer som organismer, organisationer som hjerner osv.) og inviterer sine læsere til at bidrage med udviklingen af nye tilgange til organisationsanalyse, så er det vores tanke, at SDD på samme måde skal give mulighed for at analysere kommunikation ud fra en lang række teoretiske perspektiver. Det kan være både oprindelige analyseredskaber fra eksisterende teorier og metoder, justerede analyseredskaber fra eksisterende teorier og metoder samt nyudviklede analyseredskaber.

Det betyder, at vi bringer teorier sammen, hvoraf forfatterne bag teorierne i flere tilfælde vil se teorierne som uforenelige og i modsætning til hinanden og i nogle tilfælde også vil anse egen teori for at være alle andre teorier overlegen i videnskabelig bevisførelse og forklaringskraft. Men vi vover alligevel med de nævnte begrundelser fra interdisciplinaritet, kollaboratisme og multiperspektivisme at bringe teorier og metoder af mange forskellige herkomster sammen.

Vi har i denne artikel – på baggrund af eksisterende kommunikationsteorier – valgt at præsentere følgende syv tilgange, der hver især rummer nyttige analyseredskaber, men vi understreger, at rækken af tilgange på ingen måde er endelig:

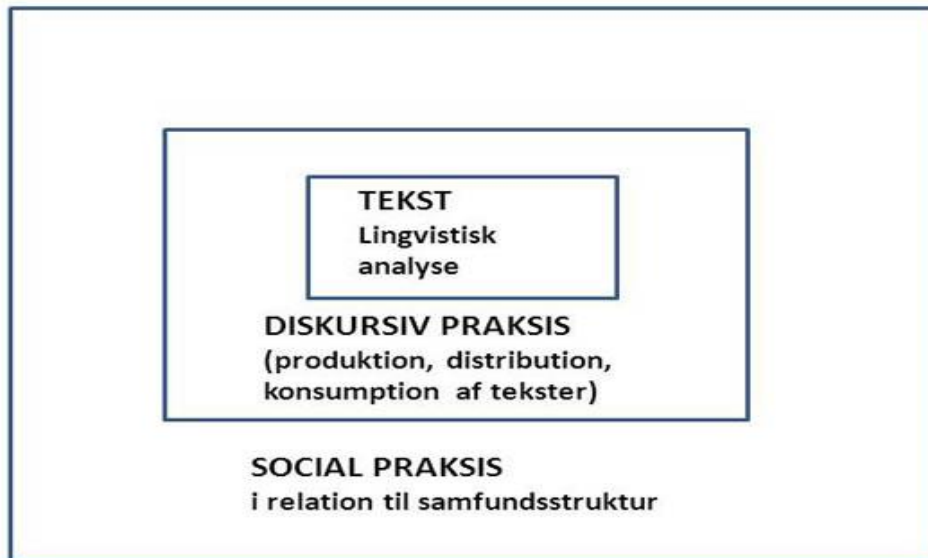
- Diskurs som tekst i kontekst: Pragmatik
- Diskurs som tegnudveksling: Semiotik
- Diskurs som systeminstantiering: Socialsemiotik
- Diskurs som dialektik: Dialektisk lingvistik
- Diskurs som overtalelse: Retorik
- Diskurs som fortælling: Narratologi
- Diskurs som modtagelse: Receptionsteori

Efter præsentationen og diskussionen af disse syv forskellige tilgange samt en invitation til selv at tilføje flere tilgange og perspektiver vil vi i et afsluttende afsnit diskutere, hvordan man i SDD i praksis kan arbejde med at kombinere forskellige tilgange. Vi nævner selv kort to mulige yderligere tilgange, nemlig diskurs som selvskabelse og diskurs som kognition.

Vi anbefaler imidlertid, at man ikke går i gang med at analysere ud fra de nævnte tilgange alene ud fra de korte beskrivelser i denne artikel, men at man supplerer med bagvedliggende og uddybende litteratur om de tilgange, man vælger at bruge.

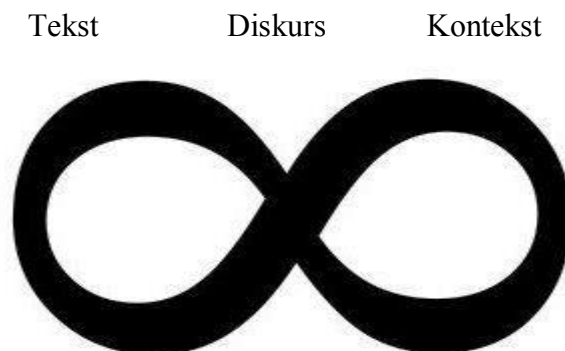
I Faircloughs kritiske diskursanalyse medieres forbindelsen mellem den enkelte tekst og den sociale praksis (kontekst) af den diskursive praksis, og man taler i den kritiske diskursanalyse om, at tekster former og formes af den sociale praksis gennem den diskursive praksis:

Norman Faircloughs tredimensionelle diskursbegreb

Figur 1: Faircloughs analysemodel

På trods af at man i den kritiske diskursanalyse taler om, hvordan niveauerne påvirker hinanden gensidigt, og at tekst, diskursiv praksis og social praksis understøtter hinanden, fremstilles analysemodellen gerne som kassemodeller af den type, som vist i Figur 1, og hvor ikke engang dobbeltpile eller andet viser sammenhængen. Vi har som illustration af sammenhænge i vores artikel i stedet valgt nedenstående uendelige SDD-flowmodel, hvor tekst, diskurser og kontekst udgør en helhed:

Figur 2: SDD-flowmodel

Vi har valgt ikke at bruge praksis-begreberne fra Faircloughs teori, men i stedet at bruge de lidt mere neutrale begreber 'tekst', 'diskurs' og 'kontekst'.

SDD-flowmodellen vil nærmere blive præsenteret og diskuteret i artiklens afsluttende afsnit efter præsentationen af teoretiske og metodiske tilgange, der vil kunne bruges i SDD.

Diskurs som tekst i kontekst: Pragmatik

Pragmatik kommer af det græske ord “pragma”, som betyder det gjorte, gerning, handling, tildragelse – altså et menneskes faktiske virkelighed – i modsætning til drama, der genspejler virkeligheden. Pragmatikbegrebet møder man inden for mange videnskabelige fag, bl.a. filosofi, historie og sprog- og kommunikationsvidenskaben. Inden for sidstnævnte er pragmatik en samlebetegnelse for en række teorier, som lægger vægt på, at al sprogbrug skal studeres i forhold til både afsender, modtager og ikke mindst kommunikationssituationen, jf. fx Jacob Meys pragmatikdefinition: ”Pragmatics is the science of language seen in relation to its users” (Mey 1993: 5).

Tidligere pragmatikere var primært interesseret i forhold som forudsætninger, bibetydninger, deiksis osv., mens flere nyere pragmatikere inddrager stort set ethvert tænkeligt forhold – ikke mindst forhold som relationen mellem kommunikationsparterne og kommunikationseffekten. Dette gør, at definitioner af pragmatik nogle gange har en tendens til at blive en slags skraldespand, som man kan putte alt det i, der ikke passer ind andre steder i sprogvidenskaben. Det har generelt været et problem at definere pragmatik positivt. Er fx. sociolingvistik og psykolingvistik, der i høj grad også inddrager konteksten i analyserne, retninger på lige fod med pragmatikken – eller er de en del af pragmatikken? En del nyere pragmatikere vil sige, at de er en del af pragmatikken.

Et af de største navne inden for pragmatikken er Stephen Levinson, som præsenterer pragmatik som et tredje område inden for sprogvidenskaben. Han nævner, at vi har (1) syntaks, som beskæftiger sig med de formelle strukturer mellem tegn, (2) semantik, som beskæftiger sig med den betydning, som tegnene har, og så (3) pragmatik, som beskæftiger sig med relationen mellem tegnene og dem, der fortolker tegnene. Dette fører Levinson frem til denne definition af pragmatik:

“Pragmatics is the study of those relations between language and context that are grammaticalized or encoded in the structure of a language” (Levinson 1983: 23).

Levinsons definition begrænser pragmatikken til at undersøge de kontekstuelle forhold, som kommer til udtryk i sproget og udelukker dermed forhold, som ikke direkte afsætter sproglige spor i teksten. Bredere sociale og psykologiske sammenhænge udelades hermed af pragmatikken. Levinson holder sig til rene lingvistiske forhold og har dermed en snævrere forståelse af pragmatik end fx Jacob Mey.

Under pragmatik henregnes uanset uenigheder om, hvor bredt eller snævert pragmatikbegrebet skal forstås, en række forskellige teorier. Vi vil i dette afsnit begrænse præsentationen til at omtale sproghandlingsteori, samarbejds- og høflighedsmaksimer samt konversationsanalyse. Deiksis-teori er også vidt udbredt inden for pragmatikken, men denne har vi valgt at præsentere under dialektisk lingvistik, som også indgående behandler deiksis.

Sproghandlingsteori

Begrebet sproghandling kan støde an mod normale forestillinger om sprog og tale. Begrebet synes at sammenblende to planer. På den ene side er der selve sproget, og på den anden side er der indholdet af sproget, herunder vores handlinger. Det at skrive eller tale er selvfølgelig en aktivitet eller handling, men en handling, som tilsyneladende falder uden for vores handlingsliv i øvrigt. Handlinger er

normalt noget, der forandrer virkeligheden. Herudfra synes begrebet sproghandling at være en umulig sammenstilling. Men ikke for filosoferne John Austin og hans elev John Searle. For Austin og Searle er alle ytringer handlinger (Austin 1996, Searle 1996, Husted 1994))

Vi vil i denne sammenhæng kun nævne nogle få begreber fra Austin og Searles omfattende arbejde om sproghandlingsteori.

Først vil vi nævne skelnen mellem lokutionære, illokutionære og perlokutionære handlinger (Thomas 1995. 49ff.)

- Den *lokutionære* handling er selve de ytrede ord, dvs. man bevæger stemmeapparatet, giver lyde fra sig, realiserer nogle abstrakte mønstre i et sprogsystem og refererer med sit sprog til ting i verden og siger noget om dem. Man ytrer en proposition.
- Den *illokutionære* handling er den intention, der ligger bag de ytrede, fx at love, takke, opfordre, irettesætte, spørge, forudsige, beklage, erklære, anmode, lykønske, protestere eller konstatere.
- Den *perlokutionære* handling er den reaktion, som en afsender forsøger at opnå hos en modtager, fx at overtale, opmuntre, trøste, narre, more, kede, inspirere, imponere, informere, såre, påstå, få nogen til at tro noget eller få nogen til at gøre noget

Lokutionære, illokutionære og perlokutionære handlinger optræder side om side i en ytring. Det er ikke et spørgsmål om et enten – eller. I sætningen ”beskyt din computer mod virus” er den lokutionære handling selve udtalen af sætningen, den illokutionære handling er en hensigt i form af en advarsel, og den perlokutionære handling er den ønskede effekt i form af at få modtageren til at installere et antivirusprogram. Den udtalte ytring kan hermed siges at være en flerdimensional størrelse: Den har et bestemt lokutionært indhold (dens egenskab at være en ytring), en bestemt illokutionær kraft (dens status af advarsel) og en bestemt perlokutionær kraft (dens forsøg på at få modtageren til at gøre noget).

I sproghandlingsteorien tales om, at ytringsomgivelserne må opfylde visse krav, for at en ytring med en given illokutionær kraft er vellykket. Austin og Searle opstillede nogle såkaldte vellykkethedsbetingelser for en sproghandling. Udover at udtale ytringen påtager afsender sig ifølge Searle ansvaret for, at vellykkethedsbetingelserne er opfyldte. Der kan skelnes mellem tre typer af vellykkethedsbetingelser:

- *Forberedelsesbetingelser*, som betyder, at der kræves en bestemt iscenesættelse, for at en afsender har lov til at udtale en ytring med en bestemt illokutionær kraft. Afsenderen skal have ret eller autoritet til at udføre handlingen. Fx kan man ikke døbe et barn uden at være præst, afsige en dom uden at være dommer eller sige ”tag hånden op af lommen” til en tilfældig medpassager i bussen, medmindre medpassageren har hånden i ens lomme.
- *Oprigtighedsbetingelser*, som betyder, at der stilles nogle krav til afsender om rent faktisk også at mene det, vedkommende siger. Hvis man fx lover noget, skal man også have til hensigt at udføre den lovede handling. Eller hvis man råder en anden til noget, skal man mene, at rådet gavner den anden. Manglende opfyldelse af oprigtighedsbetingelserne forhindrer ikke handlingen i at være udført, men handlingen vil være udtryk for misbrug af handleformen. Eksempler på misbrug er tomme løfter, løgn og usandheder.

- *De essentielle betingelser*, som betyder, at man ved at udtale en ytring påtager sig en forpligtelse, og hvis man siden handler i modstrid med dette, gør man sig skyldig i brud på disse forpligtelser. Meningen er at binde sig til fremtidige handlinger, og krænkelse af disse betingelser betegner endnu en form for misbrug.

En vurdering af vellykkethedsbetingelserne for en given kommunikation er et velegnet analyseredskab fra pragmatikken – og et redskab, man sagtens selv kan udbygge. Et andet af de umiddelbart mest anvendelige analyseredskaber fra sproghandlingsteorien er Searles klassifikation af sproghandlinger i 5 hovedkategorier (Mey 1993: 163ff., Thomas 1995: 105ff.):

1. *Repræsentativer*, som er sproghandlinger, hvor man argumenterer for, om noget er sandt. Det kan fx ske gennem påstande, udsagn, fortællinger og beskrivelser
2. *Direktiver*, som er sproghandlinger, hvor en afsender stiller krav til modtager. Det kan fx være opfordringer, anmodninger og befalinger.
3. *Kommissiver*, som er sproghandlinger, hvor afsender forpligter sig til noget fx ved at love noget eller indgå en aftale.
4. *Ekspressiver*, som er sproghandlinger, der fokuserer på at etablere eller fortsætte sociale kontakter ved fx at takke, hilse eller undskylde.
5. *Deklarationer*, som er sproghandlinger, der er dele af regler i institutioner, er officielle eller ritualiserede, fx at give en eksamenskarakter, at afsige en dom eller at udnævne til en bestemt titel.

Samarbejds- og høflighedsmaksimer

Den engelske sprogfilosof Grice udarbejdede i 1960'erne fire samarbejdsmaksimer for vellykket kommunikation (Thomas 1993: 56ff.):

1. *Kvantitet*: Gør bidraget så informativt som ønsket, og gør ikke bidraget mere informativt end ønsket.
2. *Kvalitet*: Sig ikke, hvad du tror er forkert, og sig ikke noget, som du mangler beviser for.
3. *Relevans*: Gør dit bidrag relevant for modtageren
4. *Præsentation*: Tal klart og specifikt og undgå uklarheder og forudsætninger, tal kort og undgå unødvendige omstændigheder, samt fremfør tingene ordentligt og i den rigtige rækkefølge.

I hverdagens samtaler følger vi ofte disse principper, men lige så tit fraviger vi dem dog med vilje. Når det stort set aldrig fører til forståelsesproblemer, skyldes det, at vi fraviger maksimerne på en sådan måde, at vores samtalepartner – ud fra det, vi siger – kan slutte sig til, hvad vi mener i kraft af en fælles kulturel og situationel baggrund, og fordi begge parter går ud fra, at ingen fraviger de overordnede samarbejdsprincipper. Hver gang, vi kommer ud for en ytring, der tilsyneladende ikke lever op til ét eller flere af samtalens principper, leder vi efter antagelser og formodninger i situationen, som kan forklare den tekstlige sammenhæng ved at bygge bro fra det sagte til det mente. Vi udfylder de tomme pladser ud fra en kontekstuel viden.

Et maksime kan overtrædes på forskellige måder, fx: (Thomas 1995: 65ff.):

1. Lade hån om/overtræde et maksime. Sker, når en afsender bevidst undgår at bruge et maksime, fordi han ønsker at udtrykke sig underforstået, fx (1) ved bevidst at give mere eller mindre information, end situationen kræver, (2) ved bevidst at sige noget, som bevidst er usandt, (3) ved bevidst at sige noget, som klart er irrelevant i sammenhængen, eller (4) ved bevidst at udtrykke sig uklart
2. Krænke/angribe et maksime. Sker, når en afsender siger noget, der er sandt, for at undgå at sige en usandhed.
3. Bryde et maksime. Sker, når en afsender ubevidst kommer til at udtrykke sig indirekte, fx pga. manglende sproglig formåen.
4. Bakke ud/trække sig ud af et maksime. Sker, når en afsender signalerer, at han er uvillig til at anvende et maksime, fordi afsender vil få problemer, hvis maksimet blev overholdt ved fx at blive beskyldt for at overtræde en tavshedspligt eller en lov.
5. Suspension af et maksime. Sker, når en afsender undlader at overholde et maksime af kulturelle eller situationsbestemte årsager.

For at undgå kommunikationssammenstød vælger man ofte at udtrykke sig indirekte. Der er ofte et misforhold mellem den udtrykte mening og den intenderede eller ønskede mening, hvilket er et af de hovedspørgsmål, som pragmatikken interesserer sig for. Der kan være mange forskellige faktorer til, at vi vælger at udtrykke os indirekte. Jenny Thomas opregner 4 hovedfaktorer (Thomas 1995: 124ff.)

- Jo mere en person har magt over én, jo mere indirekte udtrykker man sig over for denne person. Magten kan være (1) legitimeret magt i kraft af position, alder og status eller (2) referencemagt, hvor en person har magt over en anden, fordi denne beundrer, ser op til og gerne vil være ligesom denne person, eller (3) ekspertmagt, hvor en person har en viden, som den anden har brug for.
- Jo større den sociale distance er til en person, jo mere indirekte udtrykker man sig typisk over for personen. Dvs. vi er ofte indirekte over for folk, som vi ikke kender eller ikke kender særlig godt end over for folk, som vi kender godt.
- Jo større et offer, man spørger efter, jo mere indirekte udtrykker man sig.
- Jo mindre man har ret til noget, jo mere indirekte udtrykker man sig.

Grices samarbejdsmaksimer tager ikke højde for valget af indirekte sproghandlinger for bl.a. at undgå kommunikationsstød. Leech har derfor udvidet Grices samarbejdsmaksimer med nogle høflighedsmaksimer. Formålet var ligesom Grice ikke at skrive en guide i god opførsel, selv om imperativformen i formuleringen af maksimerne kunne tyde herpå, men formålet var primært at forklare, hvorfor vi så ofte udtrykker os indirekte (Leech 1983, Brown and Levinson 1987 og Cutting 2002).

Høflighedsmaksimerne er:

1. *Takt*: Minimer udtalelser, der medfører anstrengelser for andre. Maksimer udtalelser, der medfører nytte for andre. Fx.: ”Jeg har et lille problem” (hvis du har brug for hjælp)
2. *Gavmildhed*: Minimer udtalelser, der medfører nytte for én selv. Maksimer udtalelser, der medfører anstrengelser for en selv. Fx: a) ”Du kan låne min bog”. b) ”I må komme og besøge os”.
3. *Bifald*: Minimer nedsættende tale om andre. Maksimer lovprisninger af andre. Fx.: ”Hendes præstation var fremragende”. ”Hendes præstation var ikke så god, som den kunne have været”.

4. *Beskedenhed*: Minimer lovprisninger af en selv. Maksimer nedsættende tale om en selv. Fx.: ”Det gik da meget godt”. ”Jeg klarede det elendigt”.
5. *Enighed*: Minimer uenighederne med andre. Maksimer enighed med andre.
6. *Sympati*: Minimer antipati mellem en selv og andre. Maksimer sympati mellem en selv og andre.

John E. Andersen, der har behandlet både samarbejds- og høflighedsmaksimerne i sin artikel *Sprogets takt og tone* (Andersen 1991) fremhæver, at samarbejdsmaksimerne sikrer effektivitet og indhold i kommunikation, dvs. kommunikationens formål med at udveksle informationer og viden, og at høflighedsmaksimerne sikrer plejen af hinandens face, dvs. kommunikationens formål med at etablere, udvikle og vedligeholde sociale relationer. Det er især i dette perspektiv, at samarbejds- og høflighedsmaksimerne er et nyttigt analyseredskab.

En sidste pointe, der skal nævnes fra John E. Andersen, er, at vi bruger BIG TALK, når vi først og fremmest vil være effektive og se resultater, mens vi bruger SMALL TALK, når det sociale er i fokus. Eksempler på BIG TALK er en domsafsigelse, en eksamensafgivelse, et brev fra skattevæsenet eller et kontoudtog fra banken. Eksempler på SMALL TALK er dagligdagssamtaler med hinanden. Kun sjældent bruger vi kun sproget på den ene eller den anden måde. John E. Andersens arbejde er fokuseret på spørgsmålet om, hvorfor det er nødvendigt at udvise sproglig takt og tone, og hvordan vi gør dette. Hans hovedkonklusion på spørgsmålet er, at det er nødvendigt at udvise sproglig takt og tone for i det hele taget at være i stand til at opbygge en personlighed og en social identitet.

Konversationsanalyse

Konversationsanalysen bygger på den interaktion, som foregår, når personer taler med hinanden (Mey 1993: 192ff.) Mens diskursanalyse grundlæggende arbejder deduktivt, dvs. tager udgangspunkt i teorien og forsøger at eftervise teorien i virkeligheden (bevisførelsens vej), så arbejder konversationsanalyse mere end nogen anden retning induktivt, dvs. man indsamler empiriske data, som man så forsøger at systematisere til principper og teorier (opdagelsens vej).

Selv om konversationsanalyse deler genstandsfelt med lingvistik, sociologi, psykologi og etnografi, undgår konversationsanalytikere omhyggeligt at lægge generelle kategorier fra disse discipliner ned over materialet. De taler fx aldrig om indirekte talehandlinger, høflighedsstrategier, facehensyn, socialklasser, identitet, kultur eller intentioner. Dette er også baggrunden for, at ikke alle – og især ikke hardcore konversationsanalytikere – vil betragte konversationsanalysen som en del af pragmatikken, men som en selvstændig retning. Vi har i lighed med mange pragmatikere, bl.a. Mey 1993, valgt at præsentere konversationsanalysen som del af pragmatikken, men der vil i forhold til dette arbejds-papirs situationelle, dialektiske formål ikke være noget problem at vælge at se pragmatikken og konversationsanalysen som to selvstændige og adskilte retninger.

Det er for konversationsanalysen vigtigt at fastslå, at konversationsanalyse ikke interesserer sig for det universelle, men udelukkende for en masse enkeltsituationer. Konversationsanalyse lægger stor vægt på, at alle analytiske kategorier skal afspejle deltagerens egen fortolkning og udnyttelse af samtalelementer. Som indgang til dette bruges principper om sekventiel relevans: Man studerer samtalesekvenser for at se, hvilke relationer der er relevante i dem. Der bruges derfor aldrig løsrevne sætninger i argumentationen – kun sammenhængende sekvenser.

Samtaler ses som resultat af en stadig interaktiv proces – et samarbejde mellem rationelle parter, og alle træk – ned til de mindste suk, indåndinger, udåndinger, pauser m.v. anses som potentielt systematiske midler, som deltagerne kan udnytte i deres bestræbelser på at skabe en samtale.

Konversationsanalysen beskæftiger sig ikke med konstruerede ytringer, men med sproget, som det bliver brugt af mennesker. Konversationsanalysen fokuserer på den sociale orden og på, hvordan sprog skabes af og skaber den sociale kontekst. Ud fra analyser af detaljer i sproget undersøger man sekventielle strukturer i sproget, som bidrager til at skabe en social orden. Det er selve organiseringen af sproget, som der sættes fokus på. Alle forklaringerne findes i teksten. Konversationsanalyse er en meget tekstnær tilgang.

Konversationsanalysen bygger på en etnometodologisk tilgang (Mey 1993: 215ff.), som stammer fra USA og beskæftiger sig med den orden og de strukturer, som i bred forstand ligger til grund for menneskelige handlinger og interaktioner i forskellige kulturer og befolkningsgrupper. Ved at overføre disse ideer til sprogvidenskaben bliver talesprog det dominerende analyseobjekt, stedet for den sproglige kommunikation (“floor”) kommer til at blive det centrale område for den lingvistiske forskning, og der sættes fokus på trafikregler for, hvordan man undgår konversationsulykker eller konversationsknuder, og hvordan man holder konversationen kørende.

Den etnometodologiske tilgang har udviklet en hel teori om taleture og koncentrerer sig om en række centrale begreber heri:

Taletur, som består af den enkelte deltagers bidrag til samtalen afgrænset af andre deltagers bidrag. Taletures opbygning og længde kan variere meget. De kan bestå af alt fra en enkelt uartikuleret lyd til længere foredrag. Om en tur bliver det ene eller det andet – eller noget midt imellem – afhænger af, hvad taleren vil sige, men det afhænger også meget af, hvor længe de andre deltagere giver taleren lov til at snakke. I samtaler er der tit meget pres på for at få lov til at sige noget, så det er urealistisk at forestille sig, at potentielle nye talere blot venter til en igangværende taler er færdig. Intet tyder på, at talere får ubegrænset plads til deres bidrag. Der er snarere tale om, at de ikke-talende godkender en taletur i bidder.

Turobygningssenhed, som er mindre enheder, som taleture er opbygget af, og som skaber mulighed for turovergangsrelevans. En turobygningssenhed skal gøre det muligt for taleren at aflevere et relevant bidrag til samtalen. Hvis han er i fare for at miste taleretten, ligeså snart enheden er færdig, er det vigtigt, at enheden er lang nok til, at den kan indeholde et komplet budskab af en slags. For det andet skal turobygningssenheden gøre det muligt for andre deltagere at regne ud lidt i forvejen, hvornår taleren er færdig, og helst også noget om, hvad han/ hun vil sige. De fleste turskifter i samtaler er lige overgange, dvs. at overgange sker, uden at der er pause mellem turene og uden nogen nævneværdig overlapning. De næste talere har sandsynligvis brug for en smule planlægningstid, inden de starter deres tur, så det må betyde, at vi kan forudsige, hvornår den hidtidige taler bliver færdig. I mange samtaler ser man desuden eksempler på, at deltagere hjælper hinanden med at færdiggøre ytringer, hvilket tyder på, at det er muligt at forudsige ikke blot, hvornår en ytring er afsluttet, men også noget om, hvad den kommer til at indeholde.

Turovergangsrelevans er de muligheder i samtalen, der giver gode muligheder for, at talen skifter til en anden deltager. Ved hvert overgangsrelevant sted er der tre mulige hændelsesforløb:

1. Taleren har i løbet af samtalen udvalgt en anden taler ved at henvende sig til denne. Det er så normalt den udvalgte taler, der tager ordet (talerudvælgelse).
2. Der er ikke sket nogen talerudvælgelse, og en anden taler vælger selv at tage ordet. Her gælder det normalt, at den, der starter først, får turen (selvudvælgelse).
3. Der er ikke sket nogen talerudvælgelse, og ingen anden deltager overtager turen. Den hidtidige taler kan fortsætte, men behøver ikke at gøre det (fri udvælgelse).

Turovergangsegnede steder er de steder i samtalen, der giver gode muligheder for, at talen skifter til en anden deltager. Det er ikke sætningen, men informationsstrukturen, der udgør den vigtigste turobygningseenhed, fordi en stor del af vores talesprog består af ikke-færdige sætninger. Vi koncentrerer os i samtale sjældent om formfuldendte sætninger, men om videregivelse af information. I talesprog kan man ofte ikke høre, hvornår en sætning slutter. Vi siger jo ikke punktummet.

Taleturssystemet som blot betyder deltagerens administration af taleturene. Undervejs i enhver samtale foregår der en række tilkendegivelser, som ikke er ensbetydende med, at der etableres en ny taletur.

Back-channelling, som er småbidrag fra dem, der ikke taler i øjeblikket, fx. verbale ytringer som jo, ja, nå, nej, og ikke mindst nonverbale ytringer som fx nikken.

Indledende ture (pre-sequences): Indledende ture i en samtale af typen "Hvordan har du det?" "Fint, fint". Der er tale om ytringer, som ikke i sig selv er responsive, men som andre responderer på.

Indrykningssekvenser, fx selvrettelser eller samtale på flere planer (en pludselig kommentar til en, der ikke er deltager i samtalen, fx. forældre til børn, eller mennesker til dyr).

Svarpræference. Forkærlighed for at svare på en bestemt måde i svartaleturen. For at en ytring kan være et bidrag til en samtale, skal den relatere til de foregående: den skal tage udgangspunkt i noget givet, som enten sker eksplicit eller implicit, sådan som det fx er tilfældet med elliptiske ytringer, ja'er, nej'er og den slags. For det andet skal ytringen rumme noget nyt. Det kan være i form af nye referencer, eller det kan være i form af en ny vinkel på noget givet.

Det vigtige i konversationsanalysen er at forstå, at mange små elementer kan have en syntaktisk funktion, som man som sprogbruger ikke er bevidst om, og som man først opdager, når man studerer udskrifter af autentiske samtaler. Gennem studiet af disse små fænomener i talen kan man få en fornemmelse af, at nogle modsatrettede tendenser trækker i deltagerne, når de skal formulere sig. Synspunktet er, at man ikke kan studere samtaler uden at gå ind i detaljerne om, hvordan sprogets enheder bliver til. Samtaler er komplekse størrelser, og der sker så meget i dem, som deltagerne tydeligvis reagerer på og udnytter i situationen, men som vi aldrig ville drømme om at udpege som samtalemekanismer uden at have studeret detaljer i autentiske samtaledata.

Diskurs som tegnudveksling: Semiotik

Semiotik kommer fra græsk *semeion*, som betyder tegn, og betegner læren om tegn. Semiotik fokuserer således på tegn, tegnets struktur, de sammenhænge, tegnet indgår i, samt forholdet mellem tegnet og dets reference/objekt. Dette betyder, at semiotik sætter fokus på kommunikationen som samspil, interaktion mellem mennesker og på kommunikationspartners betydningstilskrivninger gennem deres individuelle forståelse. Semiotik kan defineres som studiet af betydningsproduktionens mulighedsbetingelser. Det vil sige studiet af, hvad betydning er, hvor og hvordan betydning opstår, samt hvordan betydning kan transformeres til og forbindes med andre betydninger (Jørgensen 1994:13).

Semiotikken har rødder helt tilbage i det gamle Grækenland. Da Hippokrates i det 5. århundrede grundlagde lægekunsten og den medicinske forskning på den græske ø Kos, indbefattede det en mindre tegnteori, idet han betragtede de symptomer, som patienterne kunne have, som flertydige og insisterede derfor på, at symptomerne skulle analyseres i en større kontekst, der omfattede hele patientens livssituation. For Hippokrates var tegn dog stort set lig med symptom, og tegn omfattede derfor ikke sproglige tegn eller ord. Først med Aristoteles begyndte ordene at høre med til tegnene, idet han som den første analyserede ord ud fra forskellen på ordets udtryk og ordets indhold (ibid. 15ff.).

Selv om semiotikken har rødder tilbage til oldtiden, så er der især to store traditioner fra det 20. århundrede, der er udbredte, nemlig den franske semiologi med lingvisten Ferdinand de Saussure, og den amerikanske semiotik med matematikeren Charles Sanders Peirce.

Som lingvist fokuserede Saussure på sproglige tegn, og hans analysemetode bygger på den indsigt, at betydning er en konsekvens af forskel. Hans tegnsystem er derfor dyadisk og bygger på binære modsætninger mellem tegn og deres bestanddele. For Saussure var tegnet todelt: en betegner, *signifiant*, og det betegnede, *signifié*, og relationen imellem de to dele er arbitrær – et resultat af en social konvention. Han etablerede desuden den vigtige skelnen mellem *langue*, sprogsystemet, og *parole*, den konkrete sprogbrug (ibid. 17ff.).

Peirce opererede med et treleddet tegnsystem. Ethvert tegn består af en triadisk relation imellem (1) et *objekt*, der repræsenteres (ikke nødvendigvis et fysisk objekt, men snarere en ide), (2) et *representamen*, som repræsenterer dette objekt i en bestemt henseende, og (3) en *interpretant*, som er resultatet af en fortolkning af tegnet. Peirce skelnede mellem tre typer af tegn kategoriseret efter måden, hvorpå et tegn etablerer relation imellem objekt og representamen: (1) Et *ikon* repræsenterer sit objekt igennem en lighed imellem objekt og representamen, (2) et *indeks* repræsenterer sit objekt igennem en relation imellem objekt og representamen (fx et kausalitetsforhold, en fysisk eller tidsmæssig nærhed), og (3) et *symbol* repræsenterer sit objekt alene igennem en social konvention (ibid. 25ff.).

Den danske lingvist Louis Hjelmslev udviklede en tegnteori, som han kaldte glossematik, og som var baseret på Saussures strukturalisme, men udviklet til et firleddet tegnbegreb, idet Hjelmslev ikke blot skelnede mellem udtryk og indhold, men indførte en yderligere inddeling mellem form og substans (ibid. 32ff.).

Saussure brugte benævnelsen semiologi, mens benævnelsen semiotik egentlig stammer fra Peirce. Saussure lægger vægt på tegnets sociale funktion. Peirce fremhæver blot dets logiske funktion. Men de to aspekter hænger nøje sammen, og ordene semiotik og semiologi dækker i dag over én og samme disciplin. I dette arbejdspapir vil vi konsekvent bruge begrebet semiotik, uden at der heri ligger et valg mellem teoretikere.

Den semiotiske teori gik i mange år under navnet almen semantik. Det er først forholdsvis sent, at Saussures og Peirces program for alvor er begyndt at blive ført ud i livet. Umberto Eco (Eco 1976) diskuterer, om semiotikken er et felt eller en disciplin. Eco lader spørgsmålet stå åbent og går i stedet i gang med at opregne alle de områdestudier, der kunne tænkes at tegne semiotikken som et felt, hvorefter resten af Ecos bog er en velargumenteret gennemgang af semiotikken som akademisk disciplin. Her i Danmark er der ikke den store tradition for at skrive om semiotik på samme almene måde som Eco. Dog har fx Johansen og Larsen arbejdet med at udvikle en generel kultursemiotik (Johansen og Larsen 1994).

Ofte forbindes semiotikken med andre videnskabelige felter, og semiotikken har efterhånden bredt sig til de fleste videnskabelige felter. I Jørgensen 1996 behandles semiotikken fx inden for så forskellige videnskaber som computervidenskab, fysik, biologi, biokemi, matematik, filosofi, lingvistik, litteraturteori, teater, film, marketing, antropologi og medier. I virksomhedskommunikationsfaget er der en særlig tradition for at forbinde marketing med semiotik i disciplinen marketingsemiotik, se fx Dahl & Buhl 1993 og Oswald 2012. Fælles for semiotikere er, at tegnet er en stimulus, dvs. en sansebar substans, hvis mentale billede i vores hjerne associeres med billedet fra en anden stimulus og herved fremkalder en kommunikation.

I dette arbejdspapir vil vi udover ovenstående korte generelle introduktion til semiotikken afgrænse omtalen af semiotikken til en præsentation af to konkrete analysemodeller med et stort analytisk potentiale i forhold til kommunikationsanalyse, dels Roland Barthes billedanalyse suppleret med perspektiver fra Umberto Eco, dels Roman Jakobsons kommunikationsmodel.

Roland Barthes og Umberto Eco

I sin banebrydende artikel *Billedets retorik* (oversat til dansk i Barthes 1980) præsenterer Roland Barthes en analysemetode, der går ud på at identificere tre meddelelser i billedet.

Den ikonisk denotative meddelelse, som er en ren beskrivelse af billedet udtryk – eller en syntagmatisk naturalisering af den konnotative meddelelse. Forudsætninger for at gennemføre dette trin er antropologisk viden knyttet til perceptionen hos den analyserende. Med dette mener Barthes, at når vi sletter alle de sociokulturelt betingede betydninger i et billede, så bliver der en rest tilbage, som vi har direkte adgang til – en antropologisk læsning, som ikke kræver kendskab til samfundsmæssigt bestemte koder. Der er tale om en intuitiv, umiddelbar identifikation.

Den ikonisk konnotative meddelelse, som er analyse og fortolkning af billedets kulturelle tegn, dvs. en paradigmatisk afdækning af den bagvedliggende ideologi. Forudsætninger for at kunne gennemføre dette trin er kulturel viden. Med dette mener Barthes, at den denotative meddelelse indgår som udtryk i et sekundært betydningslag, hvorved den første meddelelse får en ekstra medbetydning. Barthes hævder, at den operation, som følger de denotative udsagn sammen til konnotative udsagn er

en retorisk operation, og at det betydningsindhold, som opstår, er en ideologisk meddelelse - en myte. Den konnotative meddelelse er for Barthes ikke én, men mange meddelelser. Forskellige elementer af den denotative meddelelse kan indgå som udtryk i forskellige konnotative meddelelser.

Den lingvistiske meddelelse, som er perception og afkodning af en eventuel lingvistisk meddelelse på grundlag af kendskab til den pågældende verbalsproglige kode med henblik på at afdække, hvorvidt den lingvistiske meddelelse *forankrer*, dvs. teksten understøtter billedet, eller *afløser* billedet, dvs. tekst og billede supplerer hinanden.

Modsat Barthes argumenterer Umberto Eco (Eco 1979) for, at allerede det denotative niveau er kodet, fordi vores oplevelse af virkeligheden allerede er kodet. Eco siger, at vores opfattelse af virkeligheden foregår på baggrund af en perceptionskode - et forventningssystem, som medfører, at bestemte stimuli opfattes som bestemte objekter. Han siger også, at vi må være i besiddelse af en grafisk kode, som giver os regler for, hvordan genkendelseskoden kan oversættes til grafisk form, fx at vi kan genkende en bestemt person i det grafiske udtryk, som et billede udgør. Eco siger videre, at der foreligger et reduktionsforhold mellem genkendelseskoderne og de grafiske koder, som gør, at ikke reducerede størrelser kan oversættes til reducerede størrelser i en grafisk form. Eco påstår også, at ethvert billede er en manifestation af en helt ny kode, da koderne kan variere fra billede til billede. Det er i høj grad konteksten, som hjælper os til den rette læsning i det enkelte tilfælde. Vi kan med andre ord ikke opfatte en denotativ meddelelse uden en bagvedliggende kode.

Eco argumenterer endvidere for, at den en konnotative ophævelse af de denotative udsagn kan finde sted på mange forskellige niveauer. Med dette mener Eco, at Barthes skarpe adskillelse mellem et denotativt niveau og et konnotativt niveau ikke er realistisk. Det enkelte billede er for Eco en kompliceret arkitektur af udsagn, hvor ophævelsen af de denotative udsagn og tolkningen af de konnotative udsagn kan opfattes på mange forskellige niveauer. Vi opfatter ifølge Eco med andre ord billedet som en helhed, men det gør unægtelig ikke en analyseprocedure lettere.

Efter disse Eco-perspektiver på Barthes' denotative og konnotative niveauer vil vi uddybe det begreb, som Barthes især er kendt for, nemlig mytebegrebet, der som før nævnt dækker over en kommunikations ideologiske meddelelse. Myten er hos Barthes en særlig vigtig del af semiotikken, hvilket han udfolder i værket *Mytologier* (oversat til dansk i Barthes 1996).

I myten genfinder man ifølge Barthes et tredimensionalt skema: Udtrykket, indholdet og tegnet. Dette kan fx eksemplificeres med en buket roser, hvor udtrykket er selve roserne, indholdet er de følelser, der er forbundet med roserne, og tegnet er foreningen af udtryk og indhold i form af de følelsesudtrykkende roser. På mytens plan kalder Barthes udtrykket for formen, indholdet for begrebsindhold og tegnet for betydningsmekanismen

Barthes argumenterer for, at myten har en dobbelt funktion: Den beskriver og den meddeler. Den informerer og den påtvinger sin information. Myten er for Barthes et såkaldt stjålet sprog, dvs. en betydning, der lukrerer på en anden betydning. Denne forskydning er ifølge Barthes ikke skjult, men heller ikke åbenbar. Han taler om, at der gennem analyser må en bevidstgørelse til om den mytologiske forførelse.

På overfladeniveauet i et kommunikativt udtryk ligger en triviell almen semantik, men herunder ligger der ifølge Barthes et væld af betydninger, som har afgørende betydning for vores opfattelse og for vores sociale praksis. Myten benævner Barthes som et metasprog - et sekundært sprog ved hjælp af hvilket, man taler om det første:

“Med det der er et hovedpunkt i alt dette er, at formen ikke fortrænger meningen helt, den udsulter og fjerner den bare, den holder den til sin disposition. Man tror hele tiden, at meningen er lige ved at afgå ved døden, men det er en skindød. Meningen mister sin værdi, men bevarer sit liv, som mytens form senere vil suge næring af” (Barthes 1996: 240).

Barthes taler om, at myten ikke skjuler noget og ikke demonstrerer noget, men den forvansker. Myten er hverken en løgn eller en erklæring, men en fordrejning (ibid. 252). Mytens princip omformer det historiske til natur (ibid. 254).

Værket *Mytologier* er bredt anlagt i sit valg af emner, men uhyre præcis i sit valg af angrebsmål, nemlig den småborgerlige kultur. For Barthes stjæler myten betydning fra et andet tegn. Vi kan hos Barthes bl.a. læse om et eksempel med en ”neger”, der i fransk militæruniform gør honnør for Tricoloren på forsiden af bladet Paris Match. For Barthes er det ikke blot fremstillingen af en soldat, men en manifestation af, at alle uanset hudfarve kæmper for den franske imperialisme, der med så bred en opbakning kun kan tænkes at kæmpe for den gode sag. Myten forvansker og fordrejer ifølge Barthes, får betydningen til at se naturlig ud, og heri ligger dens gemene væsen ifølge Barthes.

Når Barthes har givet sin essaysamling titlen “Mytologier”, skyldes det, at han ikke bare vil præsentere os for en række myter i den moderne kultur. Myten fordrejer, idet den indeholder et hurtigt skift fra et betydningsmæssigt plan til et andet - et skift, der sjældent bemærkes. Barthes hensigt er at ville vise os vejen til ikke blot at være læsere af myter, men til at blive mytologer. Barthes siger bl.a., at hvis vi lader os forføre af myten, så havner vi kun alt for let i den småborgerlige kultur.

Man kan undre sig over den negative værdi, som myten i den grad tillægges. Barthes diskuterer bl.a. de udtryk, som den franske imperialisme antager: førnævnte fotografi fra Paris Match, en fransk general, der dekorerer en sengaleser, der har mistet den ene arm i en krig, en nonne, der rækker en sengeliggende araber en styrkende drik, og en hvid skolelærer, der underviser opmærksomme sorte børn. Alle disse udtryk tillægger Barthes en fordækt hensigt.

Mytens slette karakter skyldes ifølge Barthes, at den forvandler et historisk forhold til et naturligt. Det er ikke selve indholdet af det pågældende emne, der er problematisk, men selve naturaliseringen af betydningen. Myten er ifølge Barthes en afpolitiseret taleform. Myten postulerer, at det er den hilsende ”negersoldat”, der funderer den franske imperialisme, hvorved imperialismen selv ingen problemer har med sin eksistensberettigelse. Den tjener folket - både det franske folk og det koloniserede folk. Derved overser man ifølge Barthes, at den hilsende ”negersoldat” faktisk er et produkt af den franske imperialisme. Gennem en mytologisk læsning vendes årsagsforholdet om, og imperialismens eksistensberettigelse bliver straks tvivlsom.

Hvis myten er afpolitiseret tale, så er der i det mindste en slags tale ifølge Barthes, som stiller sig i modsætning til myten, og det er den tale, som forbliver politisk. Barthes konstaterer hermed, at der er en sprogform, som ikke er mytisk, nemlig det arbejdende menneskes sprog. Barthes konkluderer, at det er derfor, at det egentlige revolutionære sprog ikke kan være af mytisk art.

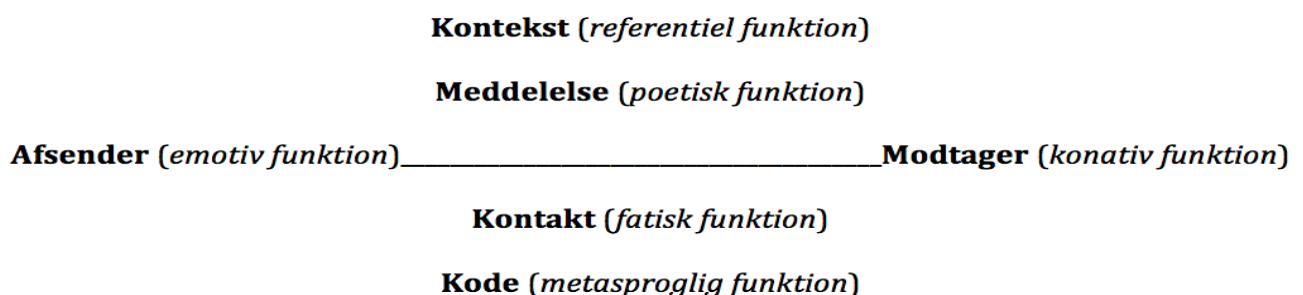
Det er på ingen måde mindre relevant at analysere myter i dag, hvor det vil være let at argumentere for, at der flourer flere myter end nogensinde, der skal afdækkes for at kunne frigøre moderne mennesker. Ovcina 2018 er et glimrende eksempel på en gennemført Barthes-analyse af, hvordan modeindustrien i dag har omfavnet og udnytter feminismen.

Det sidste Barthes-begreb, vi vil nævne, er begrebet *punktumeffekt*. I *Det Lyse Kammer* (oversat til dansk i Barthes 2004) hævder Barthes, at der er noget, der ikke lader sig beskrive med ord. Det er ikke alt, vi kan analysere, rationalisere og fastholde, selv når vi gør vores bedste for at sætte ord på det uforudsigelige. Barthes siger, at der er detaljer, som pludselig får stor betydning for én i billedet - en åbning i billedets kode, som fylder bevidstheden ud. Det, der ikke lader sig beskrive, benævner Barthes i *Det Lyse Kammer* som *fotografiets punktumeffekt*. Der vil i fotografiet altid være en rest tilbage, som vi ikke kan verbalisere, som blot rammer og indfanger diffuse og ustrukturerede stemninger og gør et dybt indtryk.

Barthes taler om, at fotografiet er unært, når det transformerer virkeligheden uden at fordoble den eller uden at få den til at vakle. Unære fotos er fotos uden punktumeffekt. Som eksempler på unære fotos nævner Barthes reportagefotos og pornografiske billeder. Det er fotos, som kun behager eller mishager uden at prikke til én. Fotos med punktumeffekt er for Barthes billeder, der prikker til én, sårer én, piner én, billeder hvor objektet taler til én. Meget ofte er punktum ifølge Barthes en detalje. Ofte er punktum ifølge Barthes et supplement. Det er det, som han føjer til fotoet, men som imidlertid allerede er der - det førbevidste, som blot venter på at blive vakt til live. Barthes taler om, at vi når et sprogets nulpunkt, at vi ikke kan sige noget om det, som virkelig rører os dybt. Det er udenfor sprogligt. Næsten halvdelen af *Det Lyse Kammer* er eksempelvis en gennemgang af nogle billeder af Barthes' afdøde mor.

Roman Jakobson

Efter Roland Barthes er den anden teoretiker, som vi særligt vil omtale her under semiotikken, den russisk-tjekkiske-amerikanske sprog- og litteraturteoretiker Roman Jakobson, som bl.a. udviklede en kommunikationsmodel med seks kendte og analytisk meget nyttige sprogfunktioner som sit omdrejningspunkt (Jakobson 1960).

Figur 3: Roman Jakobsons kommunikationsmodel

Den *emotive* funktion er knyttet til afsenderen og træder frem, når der i kommunikationen er stærk fokus på afsenderens følelser og hensigter. Denne funktion er ofte dominerende i debatindlæg, anmeldelser og en del interpersonel kommunikation.

Den *konative* funktion er knyttet til modtageren og handler om, at meddelelsen har til opgave at påvirke modtageren til en bestemt følelse eller holdning. Funktionen er typisk dominerende i ordrer, befalinger, reklametekster, brugsanvisninger og lovtekster.

Den *referentielle* funktion er knyttet til meddelelsen og er i centrum, når der er fokus på sagen eller emnet. Denne funktion er ofte dominerende i lærebøger, videnskabelige afhandlinger, undersøgelser, vejroversigter, valutakurser, nyhedsartikler m.fl.

Den *fatiske* funktion er knyttet til kontakten mellem afsenderen og modtageren og er i centrum, når fokus er på samværet og situationen, fx når vi hilser, udveksler høfligheder, smalltalker med henblik på at etablere og opretholde kontakten mellem hinanden. Funktionen er også i spil, når vi via småord som ”okay” og ”nå”, vil sikre os, at vores kommunikationspartner fortsat er på linjen. Den fatiske funktion er først og fremmest dominerede i uformel snak, sms'er o.l.

Den *metasproglige* funktion er kommunikation om kommunikationen, fx til at afklare uoverensstemmelser og misforståelser.

Den *poetiske* funktion er knyttet til selve meddelelsen og er med til at sætte fokus på meddelelsen og det sproglige udtryk i sig selv, fx når sprog, ord eller lyd bruges bevidst som genstand for oplevelse i litteratur eller reklamer.

Jakobsons model kan bruges til at undersøge, hvilke sproglige funktioner der er dominerende i en bestemt kommunikation, idet der i enhver kommunikation foregår mange komplicerede ting af både social og sproglig karakter. Ofte har en kommunikation flere samtidige formål, fx samtidig både at ville videregive en information ved hjælp af den referentielle funktion og at ville bekræfte eller etablere en social relation ved hjælp af den konative funktion.

Diskurs som systeminstantiering: Socialemiotik

En semiotisk retning, som er sin helt egen, er socialemiotikken, som betoner, at det ikke kun handler om studiet af tegnudveksling, men om tegnudveksling i bestemte sociale kontekster. Socialemiotik skal forstås således, at betydning er intersubjektivt forhandlet og semiotisk givet i en vekselvirkning. Betydningskabelse forstås altså som et socialt fænomen og er helt grundlæggende en social aktivitet. Dermed er betydningsdannelsen til dels reguleret af kontekstens sociale og situationsafhængige koder. Socialemiotikken kan overordnet defineres som:

”En teoretisk skoledannelse, som udforsker betydning ud fra den grundantagelse, at betydning er en størrelse, der på samme tid både er intersubjektivt forhandlet og semiotisk givet gennem dens forbindelse til andre betydninger i et system” (Andersen og Boeriis 2012: 7).

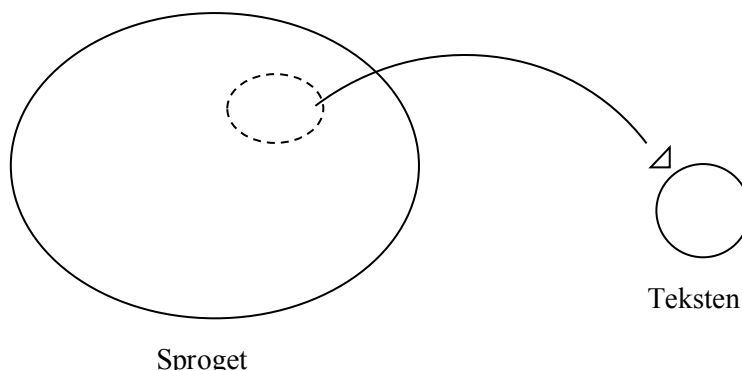
Perspektivet repræsenteres først og fremmest af M.A.K. Hallidays systemisk funktionelle lingvistik (SFL) (Andersen og Holsting 2015, Andersen og Smedegaard 2005, Halliday 1978, Halliday og Hasan 1985, Halliday og Matthiesen 2004, 2014, Martin og Rose 2007).

Den systemisk funktionelle tilgang til sproget har en ambition om at være holistisk og bygger på de fire grundlæggende antagelser, at sprogbrugen på en gang er funktionel, semantisk, kontekstuel og semiotisk.

At sprogbrugen er *funktionel* betyder, at sproget dels afspejler menneskets tanker og handlinger, dels fungerer som et redskab i den sociale interaktion mellem mennesker. At sprogbrugen er *semantisk* betyder, at sprogets funktion er at skabe betydninger, idet menneskets konstruktion af virkeligheden er uadskillelig fra konstruktionen af de betydninger, hvorigennem virkeligheden afspejles. At sprogbrugen er *kontekstuel* betyder, at sproget aldrig fungerer uafhængigt af den kontekst, hvori det bruges, og at sproget derfor altid skal analyseres i den kontekst, som det indgår i. At sprogbrugen er *semiotisk* betyder, at sprogbrug er en semiotisk proces, der skaber betydning gennem valg, idet sproget er et potentiale, der aktualiseres i større eller mindre grad i den enkelte tekst.

At sprogbrugen er funktionel, semantisk og kontekstuel understreger den funktionelle side af SFL, og her er der i høj grad tale om antagelser, som SFL deler med andre funktionelle retninger. At sprogbrugen også ses som semiotisk – som et betydningspotentiale – er udtryk for den systemiske side af SFL og er en side, som adskiller SFL markant fra andre funktionelle retninger.

SFL er især blevet kendt for at beskrive sprogsystemet gennem meget detaljerede systemnetværk, og hvor enhver form for brug af sproget ses som udtryk for bestemte instantieringer i disse netværk. Instantieringen illustreres herunder (se også Andersen og Holsting 2015: 16).

Figur 4: Instantieringsmodel for sprogsystem - tekst

Instantieringen skal forstås sådan, at en tekst skabes ud af relevante ressourcer i det sproglige system. Hermed er ressourcetankegangen vigtig i socialesemiotikken, idet den danner udgangspunkt for genstandsfeltet, nemlig teksten. Tekstbegrebet har en central rolle i socialesemiotikken, fordi analysemetoden SFL er særligt udviklet til at undersøge tekster – og ikke bare sætninger ...

De senere år er den systemisk funktionelle tankegang udvidet til under navnet multimodal socialsemiotik også at omfatte visuel kommunikation, arkitektur, musik m.v. (Jewitt 2014, Kress 2010, Kress og van Leeuwen 2001, 2010). I den multimodale socialsemiotik anskues man stadig tekst som et centralt element i analyser, og forskere har ganske nyttigt taget udgangspunkt i Hallidays SFL i undersøgelsen af andre betydningssystemer (modes). Anerkendelsen, at teksten (ligeegyldigt hvilket betydningssystem der repræsenteres) begrebsliggør genstandsfeltet eller afgrænsningen af analyseobjektet, er væsentlig i forståelsen af den multimodale tilgang til tekster.

I den multimodale socialsemiotik fastholdes Hallidays metafunktionelle inddeling af sproget i henholdsvis den tekstuelle metafunktion, den ideationelle metafunktion (som igen underinddeles i den eksperientielle metafunktion og den logiske metafunktion) og den interpersonelle metafunktion. Kress og van Leeuwen skriver:

“His model with its three functions is a starting point for our account of images, not because the model works well for language (which it does, to an extent), but because it works well as a source for thinking about all modes of representation” (Kress & van Leeuwen 2006: 20).

Andersen og Holsting (2015) beskriver de fire metafunktioner, som tjener hver deres formål i diskursanalysen: 1) den tekstuelle metafunktion, som undersøger tekstens opbygning, 2) den interpersonelle metafunktion, som undersøger hvilken relation, der repræsenteres i teksten, 3) den logiske metafunktion, som undersøger tekstens organisering og 4) den eksperientielle metafunktion, som undersøger tekstens procesvalg.

Det er en væsentlig pointe i socialsemiotikken, at tekst og kontekst er interdependente størrelser, som i vekselvirkning påvirker hinanden (Andersen og Holsting 2015). Martin og Rose (2007) understreger denne pointe:

”We should emphasize that although we can assign a name to each of these phenomena, a **clause**, a **text** or a **culture** are not ”things”, but social processes that unfold at different time scales. Culture unfolds through uncountable series of situations, as our lives unfold through these situations as learners, speakers and actors, producing texts that unfold as sequences of meanings” (Martin og Rose (2007), 1f, original fremhævning).

Således anskues ’sproget som system’ og ikke som et system forstået som noget bagvedliggende. Det anskues derimod som en dynamisk størrelse i konstant udvikling og forhandling i sociale sammenhænge og i instantieringer af tekster. I denne forbindelse er ressourcetankegangen central (Hodge & Kress 1988).

Efter denne overordnede præsentation af socialsemiotikken (herunder multimodal socialsemiotik) præsenteres et udpluk af nyttige analyseredskaber fra SFL: Eksperientielle netværk, modalitet og evaluering samt Thema-opbygning. Det skal understreges, at det er et mindre udpluk, og at vi bestemt opfordrer til at anvende andre analyseredskaber, som kan være nyttige i de konkrete analyser både fra SFL og multimodal socialsemiotik.

Hvad handler teksten om? Eksperientiel betydning

Den eksperientielle metafunktion sørger for, at sproget er i stand til at sætte ord på, hvordan vores verden af erfaringer repræsenteres. Det eksperientielle begrebsapparat er omfangsrigt og tilbyder rige analyser på både leksikogrammatisk og semantisk niveau.

Her præsenteres et enkelt nedslag i de analysemuligheder, som den eksperientielle metafunktion rummer, nemlig det eksperientielle netværk. Ved at anvende det eksperientielle netværk kan vi beskrive, hvilken betydning teksten skaber – altså kan vi beskrive, hvad teksten handler om. (Andersen og Holsting 2015: 317ff). Herunder ses et eksempel på et eksperientielt netværk for en samling tekster (50 stillingsopslag):

Figur 5: Eksperientielt systemnetværk

De fire typer af systemer, man bør orientere sig imod i konstruktionen af et eksperientielt netværk, er:

1. Systemer, der repræsenterer aktiviteter, som typisk realiseres af materielle handlinger og hændelser, mentale aktiviteter og verbale handlinger.
2. Systemer, der repræsenterer tilstande, som typisk realiseres af relationelle processer.

3. Systemer, der repræsenterer partcipanter. Disse kan yderligere inddeles (eks. personer kan inddeles efter nærhed).
4. Systemer, der repræsenterer de omstændigheder, som teksten udfolder sig i.

I konstruktionen af eksperientielle netværk understreger Andersen og Holsting (2015), at balancen imellem specifikke og generelle valg er central. Termerne i det eksperientielle netværk skal baseres på den tekst, netværket opstilles for, ligesom de skal kunne illustrere de indholdsmæssige betingelser i teksten (ibid.)

Som sagt kan det eksperientielle netværk være en nyttig analysemetode til at undersøge og vise sammenhænge og mønstre i tekster – både samlinger af tekster og enkeltstående tekster.

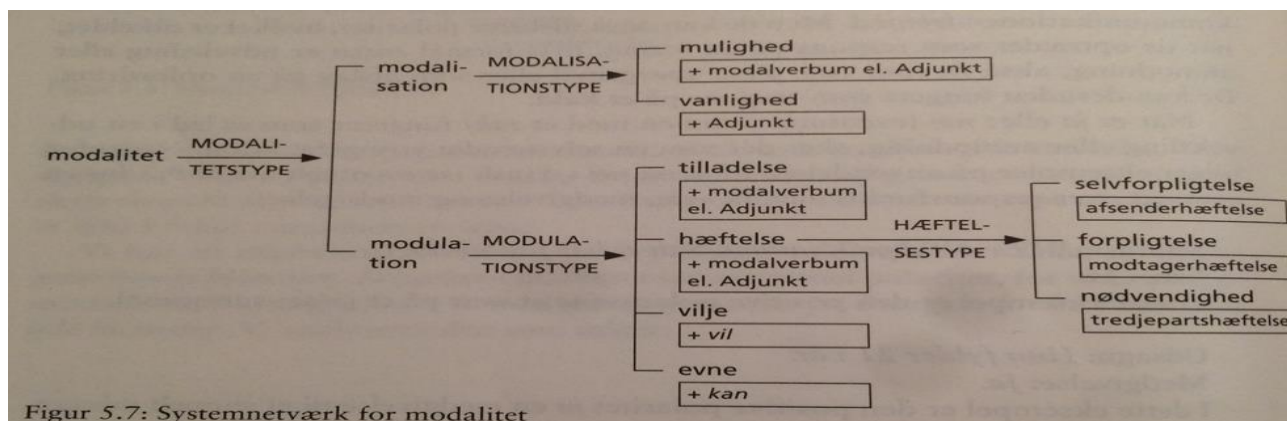
Hvilke relationer etableres og udvikles i teksten? Interpersonel betydning

Den interpersonelle metafunktion muliggør skabelsen af interaktion mellem mennesker. Den interpersonelle metafunktion vedrører to centrale sproglige ressourcer, nemlig *ytring* og *ståsted*. Ytring betegner, hvordan afsender og modtager positioneres. Ståsted betegner afsenders positionering i forhold til en begivenhed.

Her præsenteres to nedslag i de analysemuligheder, som den interpersonelle metafunktion rummer, nemlig modalitet og evaluering.

Modalitet betegner afsenders stillingtagen og er en sproglig ressource, som udtrykker afsenders ståsted i en tekst. Grundlæggende handler det om, hvilke grader af sikkerhed, forpligtelser o.l. teksten udtrykker (modalitet). En analyse af modalitet i en tekst kan være med til at undersøge hvilke nuancer, der er med til at skabe interpersonel betydning – altså betydning i relationer og interaktioner. Modalitet er den sproglige ressource, der beskriver, hvordan vi ytrer en bestemt tone i specifikke ytringer.

Andersen og Holsting (2015) skelner mellem to typer af modalitet: (1) modalisation, hvor afsender kan markere et forbehold for sandhedsgraden i en repræsentation, og (2) modulation, hvor afsender kan markere sit niveau af overbevisning. De skitserer systemnetværket for modalitet, som betegner de forskellige modalitetstyper (model fra: Andersen og Holsting 2015: 216):

Figur 6: Systemnetværk for modalitet

Evaluering handler om, hvordan afsender har farvet sit budskab gennem påskønnelse, afstandtagen, følelser, forstærkninger, afsvækninger mv. Her er det dog værd at være opmærksom på, at der er langt flere forskellige måder at evaluere på, end der normalt er indfanget i SFL's evalueringssystem.

Denne introduktion til begrebet evaluering er repræsenteret ved Andersen og Smedegaard (2005), som skitserer evalueringssystemet som et semantisk system, der både er orienteret mod konteksten og leksikogrammatisk realisering. En evalueringssystemanalyse kan således kun gennemføres, når konteksten medregnes, så den evaluerende betydning gennemskues. Dermed er evalueringssystemet et redskab, som i sin natur er kontekstafhængig, og som nødvendigvis må undersøges i relation til både kontekst og tekst.

Evalueringssystemet har sin styrke i muligheden for at undersøge karakteren af betydning, der søges realiseret i en tekst, fordi den kan udpege konkrete sproglige realiseringer, som skaber en bestemt stemning i en tekst – f.eks. positiv eller negativ. Analysen rummer fire forskellige evalueringssystemer: påskønnelse, affekt, bedømmelse og forstærkning (Andersen og Smedegaard: 245ff).

Påskønnelse handler om sprogbrugers realisering af deres evaluering af ting, forløb eller sagsforhold. Påskønnelse kan realiseres som adjektiver (hyppigste realisering), gennem nominaliseringer, adverbier eller som proceskerne i en verbalgruppe. Påskønnelse kategoriseres som reaktion, komposition og vurdering.

Affekt handler om sprogbrugers betegnelse af sin eller andres emotionelle tilstand. Affekt realiseres hyppigst af adjektiver, som lykkelighed/ulykkelighed, sikkerhed/usikkerhed og tilfredshed/utilfredshed.

Bedømmelse handler om sprogbrugers evaluering af andres etik, moral eller værdier. Bedømmelse realiseres hyppigst af adjektiver som social sanktion eller social anseelse.

Forstærkning handler om at graduere de holdninger som udtrykkes gennem de øvrige evalueringssystemer. Forstærkning formes af adverbialer, nominaler og verbaler og realiseres som farvning og overdrivelse.

Hvordan er teksten organiseret? Tekstuel betydning

Den tekstuelle metafunktion handler om organiseringen og opbygningen af sætninger og tekster. To helt centrale systemer i denne metafunktionens organisering af tekster og sætninger er THEMA og INFORMATIONSTRUKTUR, som er to sideløbende tekstuelle strukturer, som organiserer tekster og sætninger i en bestemt rækkefølge (Smedegaard 2005: 1).

Systemet THEMA beskriver afsenderens udgangspunkt for tekster og sætninger. Der opereres med tre typer af tema: (i) **makrothema**, som er en semantisk ressource, er afsenderens udgangspunkt på tekstplan, fx en overskrift, (ii) **hyper-thema**, som ligeledes er en semantisk ressource, er afsenderens udgangspunkt på deltekstplan, fx en mellemoverskrift eller en indledende sætning for en tekstdel, som lægger op til, hvordan teksten vil udfolde sig, og (iii) **Sætningsthema** (eller bare **Thema**), som er en leksikogrammatisk ressource, er afsenderens udgangspunkt for den enkelte sætning. Den del af

tekster og sætninger, der ikke er thema, er rhema, dvs. at vi også kan operere med henholdsvis makro-rhema, hyperrhema og Sætningsrhema (eller bare Rhema) (ibid).

Systemet INFORMATIONSSTRUKTUR beskriver, hvad afsender ønsker, at modtager skal lægge mærke til af ny information i tekster og sætninger. Vi kan også her skelne mellem tre typer af ny information: (i) **makrony**, som er den for modtager tilsigtede nye information på tekstplan, fx en konklusion, (ii) **hyperny**, som er den for modtager tilsigtede nye information på deltekstplan, fx delkonklusioner, opsamlende sætninger etc., der viser, hvor vi kommer fra, og (iii) **Sætningsny** (eller bare **Ny**), som er den for modtager tilsigtede nye information i den enkelte sætning. Den del af tekster og sætninger, der ikke er ny, er givet, dvs. at man også kan operere med henholdsvis makrogivet, hypergivet og Sætningsgivet (eller bare Givet) (ibid).

Disse tekstuelle strukturer kan sammenlignes med bølger af information i tekster. De små bølger er Thema og Ny. De større bølger er hyperthema og hyperny. Flodbølgen er makro-thema og makrony. Principielt kunne man fortsætte med endnu større bølger. Især i skriftsprog kan der være mange forskellige lag.

Den måde, Themaer bliver udviklet på i en tekst, er med til at skabe sammenhæng både internt i teksten samt mellem teksten og konteksten, fx (ibid.: 8):

Gentagelse af Thema sker, når man enten direkte eller med synonymer eller enkle omskrivninger gentager et Thema i flere sætninger for at fastholde et emne i en tekst. Den nye information om emnet udvikles så i Rhema i de enkelte sætninger. Denne type Thema er meget udbredt i brugstekster, fx brugsanvisninger, vejledninger, manualer, lærebøger og andre tekster, hvor det er et bestemt emne, der skal fastholdes, og hvor tekstens forståelighed og klarhed er vigtigere end den sproglige oplevelse.

Zigzag-mønster af Thema og Rhema starter ved, at et nyt element introduceres i Rhema. Dette element bliver så Thema i den efterfølgende sætning, der efterfølges af et nyt element i Rhema, der så igen bliver Thema i næste sætning osv. Zigzag-mønstret skaber sammenhæng ved, at der udvikles ny information - samtidig med, at gentagelsen skaber konsistens. Denne type Thema er stærkt udbredt i alle typer af narrativer – både i fiktion og hverdagens store og små fortællinger.

Themasamling er en introduktion af en samling af informationer/emner, hvorefter hvert af emnerne bliver taget op som Thema i de følgende sætninger, fx ”for det første, for det andet...”. Strukturen i et Themasamling kan være enten eksplicit eller implicit.

Cirkumstantiel Thema-progression betyder, at teksten er organiseret ud fra et temporalt, lokativt eller eller anden form for cirkumstantielt forløb.

Samlet set er Thema er en effektiv sproglig ressource til at skabe sammenhæng og udvikling i tekster med, samt til at variere sproget med og fremhæve bestemte elementer frem for andre og kan derfor bruges til analytisk at undersøge en række af afsenderens vigtigste valg.

Diskurs som dialektik: Dialektisk lingvistik

Dialektisk lingvistik, også kendt som Odenseskolen, er udviklet fra slutningen af 1960'erne af Jørgen Chr. Bang, der er lingvist, og af Jørgen Døør, der er filosof. I 2007 udkom deres bog *Language, Ecology and Society – A Dialectical Approach*, der er en sammenfatning af deres forskning gennem 30 år og et bidrag til det til felt, der kaldes økolingvistik, som er en paraplyterm for mange traditioner med forskellige sprogvidenskabelige tilgange til sprog og tekster.

Tilgangene har det til fælles, at de beskæftiger sig med forholdet mellem sprog og økologi og forholder sig kritisk til den vestlige verdens økonomiske tænkning (Lindø 2002: 89). Økolingvistik er bl.a. nyttig til at analysere, hvordan mennesker kommunikerer med hinanden, og hvad der påvirker vores samtale og vores individuelle og fælles forståelse. Vi har alle sammen noget med i bagagen, og vi er alle sammen påvirket af nogen eller noget, hvilket influerer på, hvordan vi forstår en given situation. Denne forståelse kan være anderledes end vores samtalepartners. I det følgende præsenteres kort den dialektiske lingvistik, og derefter introduceres nogle (udvalgte) nyttige redskaber til analyse af dialoger.

Paradigmet

Den norske sprogforsker Einar Haugen beskrev sproglig økologi som studiet af samspillet mellem ethvert givet sprog og dets omgivelser, og han har inspireret til hensigten - i sprogforskningen - at gøre opmærksom på og kritisere destruktive relationer og de sproglige forhold, der udvikles under og opretholder disse forhold (Haugen 1972 iflg. Lindø 2002: 90). Halliday fremhævede det som et vigtigt videnskabeligt anliggende at undersøge, hvordan økologiske problemer artikuleres i forskellige tekster, da han påpegede, hvordan den vestlige verdens vækstideologi spores og opretholdes i vores sprogbrug (Lindø 2002: 91). Han argumenterede for en række principper for lingvistisk etik, fordi sprogforskere er en del af og medansvarlige for de samfundsmæssige kriser, der cementeres, forstærkes eller afværtes gennem sprogteoretiske modeller, som forskere udvikler og fremmer. En del af økolingvistikken beskæftiger sig med at beskrive økologiske problemstillinger, men Halliday påpegede, at de sprogteoretiske tilgange er medproducenter af krisen; økolingvistikken er med afsæt heri interesseret i at udarbejde sprogteorier på et kontekstsensitivt grundlag (Lindø 2002). Et eksempel på dette er dialektisk lingvistik.

Bang og Døørs (2007) hovedbudskab eller tese er, at der er en dialektisk relation mellem sprog, samfund og miljø. Sune Vork Steffensen formulerer det således:

“That is, our language and our communicative interactions influence and are influenced by the way our societies are organized, which in turn influence and are influenced by our language and communicative interactions. (...) every aspect of existence is dialectically interrelated to every other aspect of existence” (Steffensen i Bang og Døør 2007: 3).

Den dialektiske lingvistik er altså dialektisk, fordi den bygger på konceptet, at sprog og menneskelig interaktion har indflydelse på, hvordan samfund organiseres, og at samfundet både påvirker og påvirkes af miljø og omgivelser, ligesom samfund, miljø og omgivelser også indvirker på sproget. (Dakwar et al. 2016). Bang og Døør har valgt begrebet dialektisk *lingvistik*, fordi de dialektiske betragtninger tager afsæt i sprog og kommunikation (Bang og Døør 2007: 3).

I sin oprindelige form er dialektisk lingvistik - ligesom traditionen, den udspringer af - tænkt som et paradigme, hvori der argumenteres for en politisk og moralsk ansvarlighed i forhold til sprog:

“This book is about Language, Ecology and Society; not as three disparate areas but as complex multi-dimensional whole that comprises (i) the ways we use language in communication; (ii) the reality of our global capitalist societies; and (iii) the current ecological crisis that threatens the sustainability of human and non-human life forms” (ibid.)

Paradigmet bygger på en marxistisk inspiration, og ideologien kommer bl.a. til udtryk i et forord, skrevet af Jørgen Døør, til en artikel af Jørgen Bang, hvor der argumenteres for et opgør med samtiden, der mærker konsekvenserne af det 20. århundrede, som er ”fyldt af og med aggressioner, opfindelser, hungersnød og materiel overflod i en syndflod og med en åndelig, mental og biologisk forurening, der skyldes den kapitalistiske grådighed og hensynsløshed” (Bang 2001: 4). Bang og Døør har i det hele taget arbejdet med det koncept, at forskning i teori og praksis virker i et gensidigt betingelsesforhold med naturen og samfundet med det formål at skabe opmærksomhed på og ændre den kapitalistiske grådighed og deraf dårligdomme i samfundet.

Redskaber til analyse af dialoger

I det følgende præsenteres en række redskaber fra den dialektiske lingvistisk, som er nyttige, når man ønsker at analysere det dialektiske forhold mellem parterne i dialogen og deres bevæggrunde. Enkelte steder udvides disse redskaber ved at perspektivere til en dynamisk dialektisk lingvistik, som vi har taget de første spæde spadestik til og præsenteret i artiklen *En ansats til en teori om Situationel Dialektisk Ledelse* (Dakwar et al. 2016), hvor vi tager afsæt i en række kritikpunkter bl.a. af det ideologiske fundament, som dialektisk lingvistik bygger på. I samme artikel har vi derfor argumenteret for, at man kan drage nytte af redskaberne, som fremhæves i den dialektiske lingvistik, selvom man ikke har et ideologisk formål med sin forskning.

Kernemodsætninger og logikker influerer i en dialog

Hvem har magten? Hvem styrer en dialog? Ofte vil vi sige, at det løbende forhandles; hvad enten det skifter i dialogen, eller den ene part dominerer, vil man i dialektisk lingvistik analysere dette med afsæt i det, man kalder kernemodsætninger og logikker, hvilket præsenteres i det følgende.

I dialektisk lingvistik er konjunktioner af modsætningsforhold, og hvordan de konstituerer og er konstitueret af den sociale praksis, i centrum (Dakwar et al. 2016). Konjunktionerne er samlet i ni kernemodsætninger, der har indflydelse på, hvordan deltagerne indtager forskellige positioner i dialogen, hvoraf nogle positioner er mere magtfulde og dominerende end andre (Lorentzen 2018: 41). Kernemodsætningerne er *Race, Alder, Køn, Klasse, Autoritet, Ideologi, By/land, Privat/offentlig og Kultur/natur* (Bang og Døør, 2007: 67-69). Hvordan kernemodsætningerne konstituerer og konstitueres af den sociale praksis i en given situation, dvs. hvilke, der er magtfulde og dominerende, afhænger af vores associationer forbundet med kernemodsætningerne i den givne situation. Associationerne udspringer af vores erfaringer, dvs. tilbagevendende mønstre i vores virkelighed (Lindø 2002), som Bang og Døør deler i tre logikker, og som handlinger - og rationalerne bag - kan analyseres og diskuteres ud fra (Bang og Døør 2007: 67ff.):

- Ideologikker, der er det mentale og bevidsthedsmæssige

- Sociologikker, som gælder sociale forhold
- Biologikker, der dækker over regler og regelmæssigheder i vores biologiske fællesskab

I en læge-patient-samtale vægter fx kernemodsætningen autoritet og privat/offentlig, ligesom det gør i en undervisningssituation, men øvrige kernemodsætninger og disse indflydelse på dialogen er også interessante; det kunne eksempelvis være alder. Hvad betyder det fx., at den nye læge er meget ung? Tænker patienten straks, at lægen dermed er uerfaren? Har det indflydelse på, hvilken part der dominerer i dialogen?

Er en statisk kategorisering af modsætningsforhold nyttig til analyse af dialoger?

Det er de til en vis grad, da disse kategoriseringer (kernemodsætninger) og logikker giver os nogle nyttige opmærksomhedspunkter til at analysere en given dialog. Men der gemmer sig også en begrænsning i kernemodsætningerne, når vi ind i mellem falder over et fænomen, der er svært at forklare med afsæt i de eksisterende kernemodsætninger. Når vi analyserer betydningen af uddannelse for dynamikken i en dialog, skal dette så analyseres med kernemodsætningen *klasse*? Rummer klasse det element i 2018? Måske til en vis grad, men der er også udfordringer heri; uddannelsesniveau hænger ikke nødvendigvis direkte sammen med indkomst, og uddannelse kan spille en rolle i dialoger på forskellige måder; nogle eksempler kunne være et barns udfordringer, der knytter sig til forældrenes uddannelsesniveau, både hvis de ingen uddannelse har og har svært ved at hjælpe barnet, eller hvis de har lange videregående uddannelser og store uddannelsesmæssige ambitioner på et barns vegne, der enten ikke har evnerne eller ønsket om at gå i samme retning.

Bl.a. derfor argumenterer vi for en mere dynamisk dialektisk lingvistik (Dakwar et al. 2016, Lorentzen 2018), hvor kernemodsætninger – men også alle andre for dialogen væsentlige modsætninger – analyseres på kontinua. Dermed er der mulighed for at analysere en situation med afsæt i de modsætninger, der kommer til udtryk – og ikke kun de ni kernemodsætninger. Kontinua frem for konjunktioner bevirker desuden, at vi ikke begrænser os til at diskutere det tosidede modsætningsforhold, men kan få flere nuancer med: De nævnte kontinua strækker sig, som præsenteret i den dynamiske dialektiske lingvistik (Dakwar et al. 2016, Lorentzen 2018), fra primære til sekundære forhold, som er begreber lånt fra litteratur om mangfoldighedsledelse. De primære forhold er nogle, vi er født med, og som er svære at ændre på, og de sekundære er lidt lettere at ændre på.

Argumentet for kontinua frem for den traditionelle todeling (som er indbygget i et modsætningsforhold) bygger på, at mange modsætninger er mere komplicerede end som så. Tidligere diskuterede vi kort uddannelse, men et andet eksempel er kernemodsætningen *køn*, som er mere end kvinde/mand, frugtbar/ufrugtbar (som det beskrives som i dialektisk lingvistik), da vi i dag har muligheden for at skifte køn, par af samme køn får børn, og nogle køn placerer sig et sted imellem det traditionelle mand- og kvinde-køn (Lorentzen 2018: 42). Hvorvidt køn kan analyseres som hhv. primær eller sekundær afhænger af normerne i det givne samfund eller den kultur, som dialogen udspiller sig i – og dermed logikkerne, der knytter sig her til.

Hvorvidt eksempelvis en høj eller lav alder betragtes som det mest magtfulde eller positive, vil også afhænge af vores associationer – logikker – og er situationelt betinget. Der vil være flere modsætningsforhold i spil, hvorfor det ikke er nyttigt blot at analysere dialogen med afsæt i alder;

dette må ses i forhold til øvrige kernemodsætninger og måske andre for dialogen væsentlige modsætninger. De kunne være sundhed, uddannelse – og hvad der ellers kan åbne op for en dybere forståelse af parternes positioneringer i dialogen.

Kommunikationssynet i den dynamiske dialektiske lingvistik er altså, at dialog er asymmetrisk, men magtfordelingen er ikke nødvendigvis stabil, da rollerne forhandles (Lorentzen 2018: 42); måske er alle modsætninger ikke tydelige fra start, men bliver det i takt med, at dialogen udvikler sig, hvormed magtpositioner og dominans i dialogen forhandles. Hvilke – evt. modstridende værdier (eller kernemodsætninger) – der vejer tungest, vil altid være kontekstafhængigt.

Der er mindst tre subjekter i en dialog

Bang og Døør (2007) arbejder med en dialogmodel, der rummer tre subjekter. De kalder det for første subjekt (S1) og andet subjekt (S2), når de henviser til de parter i dialogen, vi normalt kalder afsender og modtager. Der kan naturligvis være mange aktører, men Bang og Døør reducerer kompleksiteten ved blot at have S1 og S2 (Lorentzen 2018: 43). De fremhæver dog, at en dialog altid har mindst tre deltagere (Lindø 2002: 101) og henviser i den forbindelse til et tredje subjekt (S3), som har indflydelse på dialogen ved sin blotte eksistens, uanset om det er til stede i dialogen eller ej (ibid. 43).

Det tredje subjekt

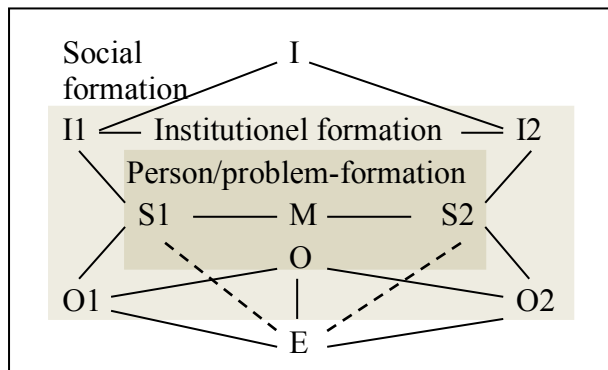
Som præsenteret i kapitlet *Udgangspunkt* i antologien *Professionel Kommunikation – Dialogisk Kommunikationsplanlægning* (Lorentzen 2018: 43) kan det tredje subjekt være en person, der tales om i dialogen, og som dermed har indflydelse på, hvad der (ikke) siges - og hvordan, fordi en person, der tales om, i en vis forstand er medbestemmende for, hvad der siges i dialogen - med de muligheder og begrænsninger, der måtte følge med (Lindø 2002). S3 kan også være mennesker eller instanser, vi har i tankerne, når vi træffer beslutninger. Det kan være en indre instans, fordi vi igennem internalisering har udviklet en bestemt måde at tænke på (Lindø 2002); det kan være en forældrestemme, der fortæller, man ikke er god nok – eller omvendt, at man kan blive alt, man drømmer om. Det tredje subjekt kan også være regler, love, konventioner med de muligheder og begrænsninger, de tilføjer dialogen.

Det tredje subjekt både begrænser – f.eks. ved selvcensur, bestemte ordvalg – og fungerer som samtalepartner i dialogen. En dialog er – i dette perspektiv – en dynamisk bevægelse mellem samtaleparterne, eventuelt øvrige interessenter og det tredje subjekt (Lorentzen 2018). Med inddragelsen af det tredje subjekt peges også på den dialogforståelse, at observatører er aktive aktører i dialogen og ikke neutralt iagttagende (Lindø 2002: 99), og det åbner op for en indsigt i, hvem eller hvad der er medsamtalende i dialogen, evt. selvom den/det ikke er til stede, og hvilken betydning dette S3 har for dialogen.

Når dialogen foregår i en institution

En anden interessant model er institutionsmodellen, hvor dialogmodellen (præsenteret ovenfor) sættes i en organisatorisk ramme, der kan være nyttig til dialoganalyse i institutioner. Modellen illustrerer, at der bag subjekterne (S) gemmer sig instanser (I), som fx er institutioner eller afdelinger i en overordnet institution, som subjekterne repræsenterer og står til ansvar for. Modellen viser også, at emnet (E) medieres (M). Forfatterne fremhæver, at medier ikke er neutrale, og derfor angives den medierede forståelse (O) (Ibid.) Modellen viser, at sprogbugen er indlejret i institutionaliserede

konventioner, som er medbestemmende for S1 og S2's objekt dannelse af det givne emne (Lindø 2002: 105). En væsentlig pointe er, at subjekterne i en institutionaliseret dialog aldrig alene repræsenterer sig selv; der er mange aktører i spil, og analysen bliver mere politisk, da subjekterne påvirkes af gruppens ønsker, normer, holdninger, interesser m.v.

Institutionsmodellen

(Lindø 2002: 104, gengivet fra Sune Steffensen i *Strukturalisme, Marxisme og Dialektik*, 2002)

Figur 7: Institutionsmodellen

Vi positionerer os selv i dialogen

Et relevant begreb til analyse af, hvordan deltagere i kommunikation positionerer sig selv, er *deiksis*. Deiksis er forhold, der markerer tekstens personer, tiden, stedet, kommunikationssituation, relationer og afhængigheder, og deiksis identificerer således samtalen og samtaleparterne (Bang og Døør 2007: 115-120).

Det er igennem brug af deiksis, at sociale relationer etableres i dialogen: Hvordan præsenterer subjekterne sig? Hvilken social identitet og hvilke handlemuligheder skabes? Hvordan forholder de talende sig til hinanden og til det, der tales om? Cementerer parterne nogle konventioner, eller er der forandringer i forhold til tidligere dialoger? For en dybdegående indsigt heri, bør deiksisanalysen diskuteres i forhold til modsætningerne i dialogen (Lindø 2001: 107).

Bang og Døør opererer med adskillige deiksisbegreber (Bang og Døør 2007:115). Vi vil i dette arbejdsrapport ikke gennemgå alle deiksis-kategorierne, men fremhæve nogle enkelte. For mere uddybende gennemgang se da Lindø (2002) eller Bang og Døør (2007).

Persondeiksis giver os en indsigt i, hvem der taler og tales til (tilskuer, forbruger m.v.) i teksten, og hvordan disse parter kategoriseres og defineres – og måske er i opposition.

Når vi læser skønlitteratur er de fleste af os en smule på vagt, når vi følger en 1. personsfortæller, fordi vi ved, at vi ser verden fra vedkommendes synsvinkel; måske er vi gang på gang blevet ført bag lyset af en 1. personsfortæller, fordi vedkommende ikke fortalte os – og sig selv – hele sandheden. Det kan også være, at 1. personsfortælleren fortæller om sig selv gennem andres øjne; hun er dårlig i skolen, fordi det har læreren givet udtryk for, og dermed dum. Vi får historien fortalt af fortælleren, men fortælleren er påvirket af en anden aktør i sin fortælling.

Bang og Døør argumenterer for, at man heller ikke i dialoger kan sige, at det er P1/P1& (1. person sing./pl.), der altid bestemmer tekstens 'point of view' (Bang og Døør 2007: 114). Derimod

argumenterer de for, at det afhænger af de sociale og personlige relationer mellem partcipanterne i den givne kommunikationssituation; hos hvem ligger magten og kontrollen, og hvad betyder det for tekstens synsvinkel? Må P1/P1& (jeg/vi) eksempelvis underlægge sig P3& (de)?

Er man konkret i sin deiksisomtale af andre (f.eks. P3 F/M; hun/han) er det ofte udtryk for, at man ved noget om vedkommende, og der er en social bevidsthed i forhold til den, der tales til eller tales om. Er man mere vag i sin brug af deiksis, f.eks. med P0 (udefinerede personer; man) er der en tendens til, at man reducerer mennesker i samtalen; P0 bruges ofte til at udtrykke normer og overbevisninger, men der er brug for et subjekt, fordi normer og overbevisninger ikke i sig selv er agenter. Med en grundig deiksisanalyse bliver det altså muligt at eksplicitere, hvad der for afsenderen er en slags grundlæggende antagelser, som vedkommende ikke er bevidst om, og som kommer til udtryk ved brugen af udefinerede personer (Bang og Døør 2007: 116).

Logikdeiksis refererer til alle implicitte og eksplicitte logikker, som er konstitueret i teksten (Bang og Døør 2007: 118). Det er fx principper, regler, love, fornuft, som til en vis grad er accepteret af en række individer, og som har indflydelse på, hvordan individer fortolker. I en deiksisanalyse, vil dette ofte komme til udtryk i relationer og processer samt gennem såkaldte logiske konnektiver, fx: *Hvis-så, enten-eller*. Der kan også være andre indikatorer i teksten, fx så som: *Derfor, som konsekvens heraf, jeg konkluderer, fordi...* Logikdeiksis og de logiske konnektiver determineres af de tre typer af logikker præsenteret tidligere i afsnittet, nemlig ideologikker, biologikker og sociologikker.

Modalitetsdeiksis indikerer, hvordan noget er, fremkommer eller er præsenteret, hvor meningen er relativ til den konkrete situation og diskurs; det er en partikulær (i modsætning til generel) institutionaliseret praksis. Både verber og adjektiver kan være nyttige til at identificere, hvordan noget er, fremkommer eller præsenteres, fx fornemmer og opfatter (sense modality), nødvendig og mulig (alethic modality), tilladt/tillade (deontic modality) og tro, vide, regne med (epistemic modality) (ibid: 119).

Leksikalsk deiksis kan henvise til generel social forståelse af et fænomen, mens andre henviser til en mere individuel mening; fænomenet kan være en bestemt person eller en bestemt gruppe, et objekt, et sted eller en bestemt logik, som vi tillægger mening afhængigt af, hvad vi har med i bagagen (dvs. afhængigt af vores logikker).

Derudover er det værd at nævne **social deiksis**; det er et begreb fra pragmatikken, der refererer til sociale omstændigheder fx tiltaleformer, høflighedsformer og udtryk, som viser autoritet eller andre sociale relationer.

En deiksisanalyse giver mulighed for i dybden især at studere, hvordan sociale relationer, magtforhold mv. udfoldes mellem deltagerne i en bestemt kommunikationssituation.

Diskurs som overtalelse: Retorik

Retorik med rødder tilbage til Platon handler om, hvordan man bedst overbeviser andre om sit synspunkt. Retorikken har i moderne tid ofte haft ry som et uægte barn, som ingen rigtigt vil kendes ved. Blandt mange uden for den akademiske verden sidestilles retorik mistroisk med manipulation eller kunsten at overtale andre til snart sagt hvad som helst. Inden for den akademiske verden har retorik ofte været opfattet som en praksisdisciplin, der mest handler om foredragslære og oplæsningsteknik.

Den store danske retoriker Jørgen Fafner taler imidlertid om, at kritikken:

”...skyldes uforstand og misforståelser af retorikkens væsen, ikke mindst blandt fagets egne udøvere. Færdig med den bliver man aldrig, fordi dens problemstillinger er af centralbetydning for vores tilværelse som mennesker” (Fafner 1977: 7).

Søren Kjörup omtaler retorikken som ikke blot den ældste af humanioras traditioner, men også som den tradition, der mest afgørende har præget de humanistiske videnskaber og vores tænkning om dem (Kjörup 1996: 215).

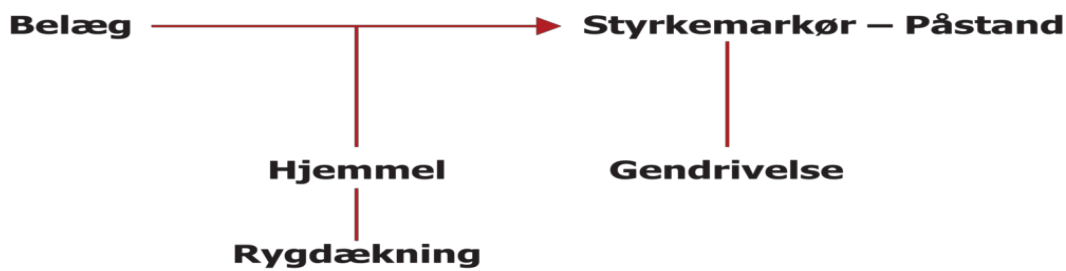
Sandheden er også, at især den nyere retorik rummer mange tekstanalytiske redskaber til at vurdere kvaliteten af argumentationen i en tekst. Hvorvidt et argument er sandt eller falsk i retorisk forstand afhænger i den nyere retorik ikke af immanente faktorer i argumentationen som i den græske tradition, men derimod af en lang række kontekstuelle faktorer. For nyretorikerne hviler en retorisk sandhed på social konsensus.

Moderne retorik beskæftiger sig ikke kun med sproglig -, men med alle former for kommunikation, også visuel retorik, herunder kommunikation der skal overbevise andre, og tilbyder især analyseredskaber vedrørende appelformer og argumenttyper.

Jonas Gabrielsen og Tanja Juul Christiansen diskuterer, hvad et argument er og giver dette bud:

”Et argument er en påstand ledsaget af en begrundelse. Et argument består altså af to led rummende to forskellige informationer. Er der i et givet udsagn ikke mindst to led og to informationer, er der ikke tale om et argument. Kravet om, at der skal være to led og to informationer, er imidlertid ikke det eneste krav. For at der kan være tale om et argument, skal de to informationer desuden relatere sig til hinanden på en sådan måde, at den ene information kan siges at begrunde den anden” (Gabrielsen og Christiansen 2010: 67).

En af de væsentligste nyretorikere er Stephen Toulmin og hans argumentationsmodel til at analysere netop opbygningen af en argumentation. For Toulmin er det interessante at se på de måder, hvorpå en afsender søger at vinde modtagers tilslutning til et begrundet synspunkt. Kriterier som god – dårlig og redelig – uredelig argumentation bliver centrale.

Figur 8: Toulmins argumentationsmodel

Toulmins argumentationsmodel rummer tre obligatoriske og tre frie elementer.

De tre obligatoriske elementer er:

- *Påstand*, som er det synspunkt, afsender forsøger at få modtagers tilslutning til. Påstanden er svaret på spørgsmålet: Hvad vil afsender have modtagers tilslutning til?
- *Belæg* er den information eller det grundlag, som afsender fremsætter som direkte støtte for påstanden. Belægget er svaret på spørgsmålet: Hvad bygger afsender påstanden på?
- *Hjemmel* er det, der er forudsætningen for, at modtageren kan godtage påstanden. Hjemmelen, der oftest er implicit, findes ved at spørge: Hvordan kommer man fra belæg til påstand?

Hjemmelen er som regel implicit, belæg kan være implicit, og påstanden er det i enkelte tilfælde.

De tre frie elementer er:

- *Styrkemarkøren*, der angiver styrkegraden af påstanden. Den tilkendegiver, i hvor grad afsender er villig til at indestå for rigtigheden af påstanden: Hvor sikker er afsender på påstanden?
- *Gendrivelse*, som kan specificere eventuelle forbehold og usikkerhedsmomenter. Altså: I hvilke tilfælde gælder påstanden ikke?
- *Rygdækning* er yderligere argumentation i form af en uddybning af, hvilke holdepunkter afsender har for den generelle regel i hjemmel...

I følgende eksempel er alle seks elementer foldet ud:

Påstand: *Mads er pendlerstuderende*

Styrkemarkør: *formentlig*

Belæg: *da han sjældent kommer til undervisningen.*

Hjemmel: *Pendlerstuderende er mere fraværende end ikke pendlerstuderende.*

Rygdækning: *Universitetets studiemiljøundersøgelse viser, at flere pendlere falder fra studiet end ikke pendlere.*

Gendrivelse: *Der er dog også den mulighed, at Mads lider af en alvorlig sygdom, som ofte forhindrer ham i at deltage i undervisningen.*

Der indgår forskellige faser i argumentation (Jørgensen og Onsberg 1999: 35ff). Påstanden i et argument vil være svar på et af følgende fire grundlæggende tvivlsspørgsmål: Er det tilfældet? Hvad er det? Hvilken værdi har det? Hvad skal der gøres ved det? Disse fire spørgsmål afklares så i fire faser i argumentationen:

1. Den konstaterende fase: Er det tilfældet? Denne fase udgør det fælles udgangspunkt for parterne i en debat.
2. Den definerende fase: Hvad er det? I denne fase beskrives eller bestemmes det, hvad det er, enten via:
  - a) den beskrivende definition, som skal være så objektiv og dækkende som mulig (fx ordbøger og leksika)
  - b) den stipulative definition, som fastsætter, hvilken betydning et udtryk har i en bestemt faglig sammenhæng (fx lærebøger og faglitteratur)
  - c) den selektive definition, som tager det med, der er relevant i sammenhængen
  - d) overtalelsesdefinitionen, som er subjektiv opfattelse af definitionen.
3. Den evaluerende fase: Hvilken værdi har det? Det er i denne fase, de egentlige argumenter føres på banen i form af sym- og antipatier.
4. Den advokerende fase: Hvad skal der gøres ved det? Dette er fasen, hvor der kan tilrådes eller frarådes en bestemt handling eller beslutning.

I argumentationen for et synspunkt kan der vælges mellem forskellige typer af belæg for påstanden. Belægget kan hentes forskellige steder fra – benævnt med begrebet *topoi* i retorikken – og stedet fremgår af hjemlen. Ved at betragte hjemlen kan man således få et indblik i argumenttypen. Nogle af de mest benyttede argumenttyper er (Jørgensen og Onsberg 1999: 47 ff.):

1. Tegn- eller symptomargument, hvor belægget er tegn eller symptom på påstanden, dvs. sammenfald mellem to ting. Eksempel:

Påstand: *Mads er pendlerstuderende*
Belæg: *da han ofte er fraværende fra undervisningen.*
Hjemmel: *Fravær er et tegn/symptom på pendling.*
2. Årsagsargument, dvs. årsags – virkningssammenhæng. Både årsag og virkning kan placeres både som belæg og påstand. Der er tale om følgeargumentation. Eksempel:

Påstand: *Mads er pendlerstuderende*
Belæg: *og er derfor ofte fraværende fra undervisningen.*
Hjemmel: *Pendling medfører øget fravær.*
3. Klassifikationsargument handler om, at hvad der gælder for hele klassen/ gruppen, også gælder for dens enkelte medlemmer. Eksempel:

Påstand: *Mads er ofte fraværende fra undervisningen*
Belæg: *da han er pendlerstuderende.*
Hjemmel: *Klassen/gruppen af pendlere er mere fraværende end ikke pendlere.*
4. Generaliseringsargument, hvor slutningsformen er den modsatte af klassifikation, idet man her argumenterer med, hvad der gælder for enkelte medlemmer af en klasse/gruppe, gælder for alle.

Påstand: *Mads er en typisk pendlerstuderende*
Belæg: *der ofre er fraværende fra undervisningen.*

Hjemmel: *Alle pendlerstuderende er mere fraværende.*

5. Sammenligningsargument, som handler om fælles træk mellem to ting. Hjemmelen indeholder så fællestrækket mellem de to ting.
Påstand: *Mads er pendlerstuderende og tit fraværende fra undervisningen.*
Belæg: *Andre pendlerstuderende er også tit fraværende fra undervisningen.*
Hjemmel: *Mads er ikke mere fraværende end andre pendlerstuderende.*
6. Autoritetsargument, hvor modtager kan tilslutte sig påstanden i kraft af den kilde, der siger/skriver det.
Påstand: *Mads er pendlerstuderende*
Belæg: *og har derfor ifølge studiemiljøundersøgelsen en øget risiko for frafald...*
Hjemmel: *Studiemiljøundersøgelsen er pålidelig.*
7. Motivationsargument, hvor belægget aktiverer den følelse hos modtageren, som hjemmelen handler om, og som motiverer modtageren for påstanden.
Påstand: *Mads er pendlerstuderende og tit fraværende fra undervisningen,*
Belæg: *og det kan man godt forstå, for ofte har han kun 2 undervisningstimer på en dag, mens han skal bruge 5 timer på transport for at deltage i undervisningen.*
Hjemmel: *Der bliver for meget spildtid, hvis transporttiden langt overstiger undervisningstiden.*

Argumenttyper hænger sammen med de tre klassiske appellformer i retorikken (Jørgensen og Onsberg 1999: 62ff):

- *Logos*, hvor der appelleres til en rationel stillingtagen hos modtager.
- *Etos*, hvor der appelleres til tilslutning på grund af afsenders autoritet.
- *Patos*, hvor der appelleres til modtagerens følelser og stemninger i situationen.

I tekstanalytisk sammenhæng er noget af det mest interessante at undersøge ofte argumenttyper og appellformer. Et godt eksempel herpå er Nielsen 2018, hvor forfatteren med brug af bl.a. retorikken analyserer funktionen af danske statsministres nytårstaler.

Retorikken beskriver også modargumentation, bl.a. hvilke gendrivelsesmetoder der kan tages i anvendelse (Jørgensen og Onsberg 1999: 74ff):

1. Gendrive punkt for punkt, hvor man gendriver modpartens argumentation ved at tage vedkommendes argumenter op enkeltvist og afvise dem et for et.
2. Pure benægte modpartens udsagn uden at argumentere imod det.
3. Bestride modpartens argumenter ved at sige det modsatte.
4. Afvise autoriteten bag et autoritetsargument ved at anfægte den anførte autoritet.
5. Opstille et dilemma ved at peger på to muligheder, som er lige ødelæggende for modparten.
6. Benytte udelukkelsesmetoden, hvor man oplister en liste af muligheder – typisk tre – og hvor man gendriver dem en for en, indtil man kommer til den sidste mulighed, som er til fordel for den talende selv, og som så må have sin rigtighed, når alle de andre muligheder allerede er udelukket.

7. Føre modpartens argumentation ud i det absurde ved at gå ind på modpartens synspunkt og udvikle det, så man havner i en uhyrlig konsekvens.
8. Afsløre selvmodsigelser, hvor man holder forskellige af modpartens udsagn op imod hinanden og viser selvmodsigelser heri.
9. Angribe argumentationsformen ved at kritisere enkeltargumenter hos modparten eller modpartens generelle måde at argumentere på.

Den retoriske teori er optaget af at diskutere god og dårlig argumentation. Jørgensen og Onsberg taler om henholdsvis korrekt argumentation, effektiv argumentation, interessant argumentation og redelig argumentation (Jørgensen og Onsberg 1999: 88ff).

Korrekt argumentation er argumentation, som opfylder de formelle gyldighedskrav i forhold til argumentationsmodellen med påstand, belæg og hjemmel. Korrekt argumentation er samtidig ikke nødvendigvis hverken effektiv, interessant eller redelig og kan fx bygge på fejlbeslutninger.

Effektiv argumentation er argumentation, hvor afsender opnår det ønskede hos modtager, men effektiv argumentation er ikke nødvendigvis samtidig hverken korrekt, interessant eller redelig. Når manipulation og indoktrinering lykkes, er der tale om effektiv argumentation, men ikke redelig argumentation.

Interessant argumentation er ifølge Jørgensen og Onsberg, hvis afsender siger noget nyt eller kontroversielt for modtager, mens den er uinteressant, hvis argumentationen ikke indeholder noget nyt eller kontroversielt.

Redelig argumentation afhænger ifølge Jørgensen og Onsberg af afsenders holdning til modtager. Uredelig argumentation er, når afsender forsøger at bringe modtager i en vildfarelse gennem vildfarelser, overdrivelser, udeladelser, fordrejninger, magtmisbrug o.l. Redelighed er imidlertid ikke det samme som saglighed. Saglighed hænger sammen med den fornuftsprægede logosappel. Følelsesladet etos- og patosappel kan sagtens være redelig.

For Jørgensen og Onsberg er god argumentation kendetegnet ved at være både interessant og redelig (Jørgensen og Onsberg 1999: 93).

Argumentation foregår overalt, hvor der kommunikeres med et formål, og hvor man vil noget med det, man siger. Det er ikke et snævert felt bestående af nogle få stærke argumentationsgenrer som fx den politiske tale, selv om politik er den moderne retoriks foretrukne analyseområde (fx Kock 2013). Men hver gang man vil noget med det, man siger eller skriver, må man imidlertid være parat til at underbygge det. Selv i de fleste uskyldige hverdagsytringer argumenteres der. Meget af argumentationen foregår implicit – ikke mindst hjemlen er som nævnt oftest implicit. Dette hænger bl.a. sammen med, at deltagerne i en samtale ligger inde med en kulturel viden, som bevirker, at de hører mere, end der bliver sagt. Men det kan være en risikabel affære at begynde at tolke den skjulte argumentation i det, andre siger. Derfor kan det også være ganske vanskeligt at være den udenforstående analytiker – uden omfattende kontekstuel viden. Fordelen ved at analysere massekommunikation er bl.a., at man ofte selv er modtager. Argumentationen i en avisleder, i en

politikertale eller i en reklame er jo principielt møntet på almenheden. Der bliver derfor ofte tale om en slags deltagerfortolkning – med fare for at blive for subjektiv.

Når man står med en tekst og skal i gang med en argumentationsanalyse, kan det ofte virke lidt uoverskueligt. Man kan da forsøge at gå frem på den måde, at man først forsøger at opdele teksten i argumenterende og ikke-argumenterende passager. Dernæst forsøger man at klarlægge, hvad det egentlig er, tekstens argumenterende dele påstår eller konkluderer, idet man jo selvfølgelig må holde sig for øje, at der ofte er tale om både en overordnet påstand og underordnede påstande.

Næste skridt er derefter at spørge for hver påstands vedkommende: Hvad bygger afsenderen påstanden på? Og hvordan retfærdiggøres forbindelsen mellem belæg og påstand?

I denne søgeproces kan det være nødvendigt at omskrive teksten på visse punkter for at tydeliggøre argumentationens bestanddele eller at opløse sætninger i mindre dele. Grænsen for opløsning og omskrivning går der, hvor man gør vold på teksten for at få den til at passe ind i en model.

Tekster skal selvfølgelig analyseres som helheder, men det betyder ikke, at Toulmins argumentationsmodel nødvendigvis skal køres igennem på hele teksten. Ofte giver modellen størst udbytte i forhold til indsatsen, hvis man koncentrerer sig om passager, der forekommer uigennemskuelige eller kontroversielle. Påstand, belæg og styrkemarkører er de elementer, man oftest vil kunne finde eksplicitte i teksten. Hjemmelen er det element, det oftest er interessant at finde eller rekonstruere, da det kan rumme det uudsagte selvfølgelig, men som kan bygge på noget ideologisk kontroversielt.

Diskurs som fortælling: Narrativ metode

Narrativer er fortællinger, og narrativ metode har sine rødder i narratologien (eksempelvis Iversen og Nielsen 2008). Narrativ metode og narrativ analyse finder vi efterhånden i en bred vifte af kommunikationsstudier. Narrativer har en meningsskabende funktion, og derfor har de vist sig yderst anvendelige. Johansen (2010) skriver:

”Human beings are in other words viewed as storytellers (Maines 1993; Abbott 2002) and conceptualised as ’homo narrans’ (Fisher 1984:6) or ’homo fabulans’ i.e. tellers and interpreters of narratives (Currie 1989:2; Boje 2001:7).” (Johansen 2010: 3)

Citatet rummer et helt grundlæggende argument for, hvorfor det er hensigtsmæssigt at arbejde strategisk med fortællinger, nemlig argumentet, at mennesket er historiefortællere af natur. I den forbindelse er det også væsentligt at bemærke, at fortællinger kan bruges som en alternativ hukommelsesmetode.

Vi kan illustrere formidlingen af fortællinger i flere niveauer:

Figur 9: Fortællingsniveauer

Overordnet må vi forholde os til, hvorfor fortællinger er relevante at arbejde med, hvilket begrundes i epistemologiske og ontologiske antagelser. Dernæst kan vi se på tilgange til fortællinger på to niveauer: Fortællinger som helheder og fortællinger som fragmenterede. Begge dele er relevante og brugbare i narrative analyser. De to niveauer uddybes kort i dette afsnit, og i den forbindelse præsenteres anvendelige analysemodeller til narrativ analyse.

Vi ser bl.a. narrativ metode anvendt som historiefortælling (populært kaldet storytelling) i ekstern kommunikation og branding, hvor udviklingen af en stærk kernefortælling eller grundfortælling er central for en klar formidling af bestemte budskaber. Narrative tilgange er også blevet væsentlige i dele af organisationsudviklingslitteraturen (fx Schnoor 2016) og bruges i forskellige variationer af intern kommunikation, bl.a. storytelling som internt ledelsesværktøj (Smedegaard 2011) og som sociodramaer til intern organisationsudvikling (Solsø og Thorup 2015).

De forskellige analyseværktøjer, som er nævnt her (og som blot repræsenterer et lille udsnit af mulighederne i feltet), knytter sig til grundprincipper i en fortælling, dvs.: det er konflikter, der driver plottet i historien.

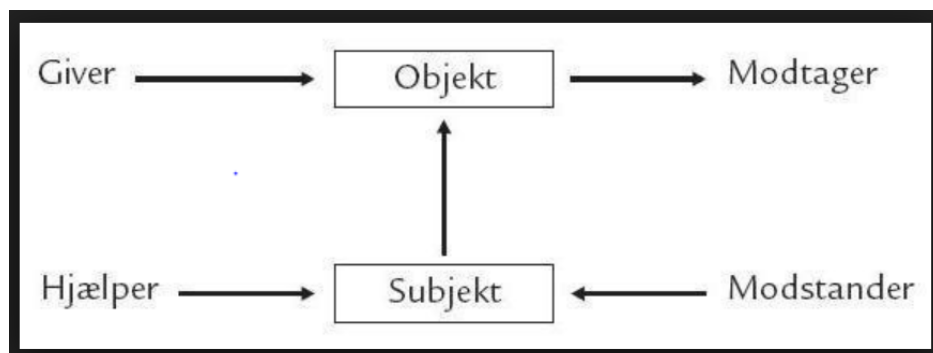
Vi kender forskellige arketyper af fortællinger i nogle af menneskehedens klassiske fortællinger, fx H.C. Andersens eventyr og Jesus' lignelser i biblen. Fælles for disse arkefortællinger er, at de følger nogle grundprincipper for fortællinger. Grundprincipper, som afspejles i de følgende modeller.

Fortællinger som helhed

Her præsenteres kort centrale modeller, som knytter sig til fortællingens grundprincipper i en analytisk sammenhæng.

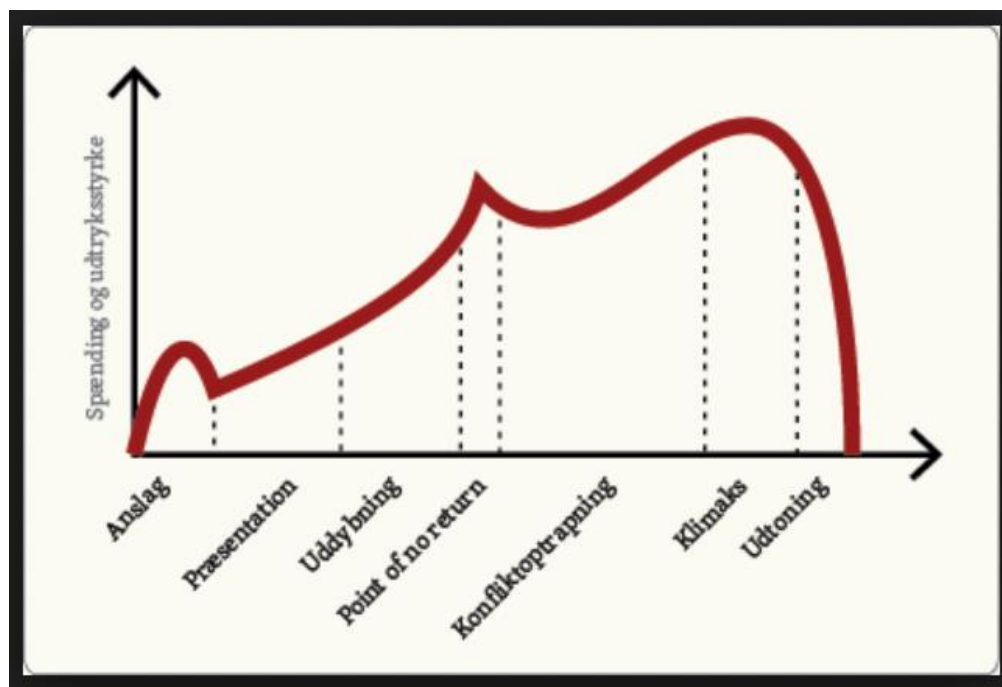
Aktantmodellen – det er modsatrettede roller/figurer, der driver historien fremad:

Figur 10: Aktantmodellen

Aktantmodellen kategoriserer en simpel rollefordeling i fortællingen. En vigtig pointe er netop, at rollerne er tydelige i fortællingen. Aktantmodellen kan bruges i et utal af analyser og italesættelser af en given virkelighed i mange perspektiver, hvor den kan hjælpe med at definere, hvilke roller forskellige deltagere indtager. En af fortællingens styrker ligger i, at de rummer et begrænset antal karakterer med klare rollefordelinger.

Berettermodellen - der skal være intensitet og handling i fortællingen:

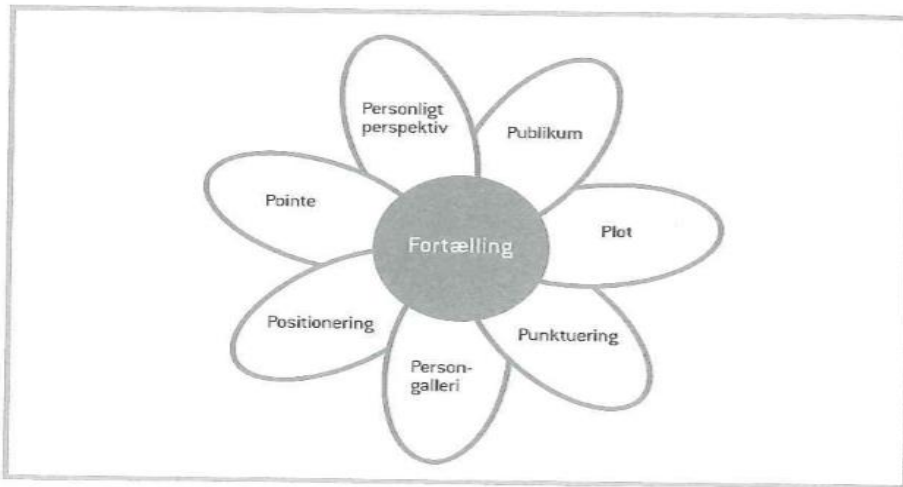

Figur 11: Berettermodellen

Fortællinger organiseres i en begyndelse, en midte og en slutning. Spændingskurven i en fortælling er opadgående, indtil den når et klimaks, men i analysen af fortællinger kan det være væsentligt at se på den kronologiske udvikling. Berettermodellen er den klassiske Hollywood-model og er et godt

eksempel på en forløbsmodel, der kan netop være nyttig, hvis man undersøger udvikling og kronologi i et datamateriale. Udover berettermodellen findes der i den narrative litteratur andre forløbsmodeller.

7P-modellen – plot og morale skaber mening:

Figur 6: 7P-modellen

Figur 12: 7P-modellen

Schnoor (2016) præsenterer 7P-modellen (Schnoor 2016: 72), som rummer 7 grundlæggende kendetegn ved en fortælling. Hendes to P'er: pointe og plot handler om meningsskabelse. En fortælling skal have en klar morale, som den lektion om livet, man får ved at få fortalt historien. Fortællingen skal også have et plot, som er fortællingens røde tråd. Plottet organiserer fortællingens begivenheder i en meningsfuld kronologi, og dermed hænger plot sammen med begreber som temporalitet, kausalitet og mål.

Fortælling som fragmenter

Et sidste perspektiv i præsentationen af mulige narrative analysemetoder findes i begrebet om fragmenter af fortællinger (antenarrativer (Boje 2001)), for hvordan analyserer vi fortællinger, hvor fx aktantmodellen er for unuanceret til at beskrive relationer og roller i en fortælling? Eller hvordan håndterer vi modfortællinger og fortællinger, som ikke nødvendigvis hverken har en klar morale, temporalitet eller handling?

Her kan begrebet om fragmenter af fortællinger være nyttigt, og det defineres således:

”that narratives are the products of particular contexts and must be studied **in situ** (Gabriel, 1995), that fragments of narrative intertextually dialogue with, quote from and anticipate other narratives (Fairclough, 1992), and that organizations literally are narratives (Cooren, 1999) or **antenarrative** networks of dynamic and unfinished stories (Boje, 2001)” (Brown 2006: 732, original emphasis) (Johansen 2010: 80)

Fragmenter af fortællinger kan anvendes analytisk i en undersøgelse af den narrative betydning, som små historier, som ikke lever op til de overordnede kriterier for fortællinger, har i interaktioner mellem mennesker.

Diskurs som modtagelse: Receptionsteori

I løbet af 1960'erne skiftede kommunikationsforskningen fra en afsenderorienteret forskning til en mere modtagerorienteret forskning. Det ses fx tydeligt i den samfundsvidenskabeligt dominerede *Uses and Gratificationsteori*, som fokuserer på at undersøge modtagerens mediebrug på baggrund af antagelser om, at modtageren mere eller mindre aktivt søger de medier og budskaber, der er mest tilfredsstillende i forhold til vedkommendes behov og interesser.

Receptionsteorien udgør en humanistisk pendant til uses- and gratificationsteorien og interesserer sig for forholdet mellem meddelelse og modtager, nemlig hvordan meddelelsens indhold bliver skabt i samspil med modtager ud fra den sociale og kulturelle kontekst, som modtager indgår i. En af de førende forskere inden for receptionsteorien er den engelske kultursociolog, Stuart Hall, der bl.a. andet siger, at mødet mellem modtager og meddelelse skal forstås som en forhandlingssituation, hvor meddelelsens betydningsdannelse hos modtageren afhænger af dennes kulturelle baggrund (Chen 1986). Andre vigtige bidragydere til receptionsteorien er Wolfgang Iser (Iser 1996), Stanley Fish (Fish 1996) og Umberto Eco (Eco 1996).

Reception betyder modtagelse, og receptionsteorien er et nyt og anderledes forsøg på at koncentrere sig om modtageren i kommunikationen. Receptionsteoriens kritik mod transmissionsmodellerne i kommunikationsteorien er, at de er for overfladiske og for mekaniske og ikke i tilstrækkelig grad tager højde for den komplicerede størrelse, som modtageren er i kommunikationen. Receptionsteoriens kritik mod de semiotiske og strukturalistiske modeller er, at selv om disse modeller i højere grad lægger vægt på modtagerens betydningsdannelse, så har de en tendens til at blive for teoretiske og spekulative – og har en tendens til at ende i nogle ikke særligt brugbare almenheder. Ofte ender modtageren i praksis som en forsvarsløs størrelse, der er et offer for afsenderens lune.

Receptionsanalysen ræsonnerer fx på følgende måde, hvis det fx drejer sig om reception af en reklame: En reklame rummer dels nogle faktaorienterede informationer, dels nogle emotionelle og æstetiske appeller. Det vil sige, at reklamen igennem en æstetisk iklædning af varen søger at tilbyde modtageren nogle værditilskrivninger, som kan integreres i modtagerens behovssammensætning og identifikationsbehov. Selve reklamekommunikationssituationen skaber sit eget produkt, nemlig forbrugeren som modellæser – den position som den empiriske læser må gå ind i for at få reklamen til at give mening. Dette får den konsekvens, at det ifølge receptionsteoretikerne er helt urealistisk at operere med receptionen af reklame som en lineær proces, som det fx kommer til udtryk gennem traditionelle transmissionsmodeller.

Receptionsteoretikerne siger, at vi på den ene side i reklamen har en kommunikationsgenre, som ved brug af sproglige konventioner sætter visse grænser for de betydninger, som kan produceres mellem tekst og læser. På den anden side betyder den æstetiske omskrivning af købsbudskabet og de forsøgt tilskrevne værdier, at antallet af mulige receptioner øges. På samme tid som reklamen gør brug af eksisterende konventioner, fungerer brugen af reklamen. En problematisering, som læseren selv må finde ud af at forløse. Reklamen er således funderet på modtagerens egen aktivitet og er ikke styret

udefra – sådan som transmissions- og procestænkningen hævder. Modtageren vælger selv til og fra. Modtageren er selv en aktiv størrelse (Mikkelsen 1994).

Selv om receptionsteorien lægger afstand til såvel pragmatikken som semiotikken, har den generelt noget mere med semiotikken end med pragmatikken at gøre, hvilket også er meget naturligt, idet begge teorifelter arbejder med betydningsdannelsen hos modtageren – semiotikken med hovedvægt på betydning og receptionsteorien med hovedvægt på modtageren. En del receptionsteoretikere er også semiotikere, fx Umberto Eco.

Vi har valgt at beskrive receptionsteorien ved hjælp af følgende syv antagelser:

En første afgørende antagelse i receptionsteorien er, at modtageren og ikke afsenderen eller teksten er afgørende for de meninger, der produceres. Modtageren er et aktivt fortolkende subjekt, der er i besiddelse af en række kompetencer eller koder. Modtageren er bl.a. i besiddelse af verbalsproglig kompetence og billedsproglig kompetence og besidder en kulturel viden. Receptionsmodellerne er såkaldte problemløsende modtagermodeller. Modtageren er udstyret med såvel et individuelt som et socialt filter, der gør modtageren i stand til at vælge.

En anden afgørende antagelse er, at teksten overlader et stort spillerum til modtageren. Afsenderen producerer teksten og sender den af sted som en anden flaskepost. Teksten må nu tale for sig selv, hvor den havner. Produktion og konsumtion af en tekst er to adskilte størrelser. Afsenderen kan kun forsøge at styre modtagerens tolkning. Modtageren vælger, om han/hun vil indgå i et samarbejde med teksten, og en tekst aktualiseres først gennem de samarbejdsoperationer, som modtageren indgår i med teksten. Modtageren rekontekstualiserer teksten. En kontekstløs reception er ikke mulig. Modtagers kontekst vil altid være en anden end afsenders kontekst. Enhver reception anses for at være kultur- og situationsbestemt.

En trejde antagelse er, at tekster bliver filtreret af modtagerne afhængig af disses forudsætninger. Filtreringen sker på baggrund af modtagerens kommunikative kompetence, erfaringsbaggrund og viden. Jo større forskellen er mellem afsenders og modtagers kontekst, jo vanskeligere er filtreringsprocessen. Modtageren foretager afkodningen og afgør, om der skabes kohærens. Dvs. modtageren foretager to typer operationer, dels afkodning af teksten, dels et slutningsarbejde.

En fjerde antagelse er, at en tekst rummer et antal tomme pladser, der åbner for forskellige udfyldninger/fortolkninger, som først kommer frem igennem mødet med modtageren. De tomme pladser fremkommer der, hvor modtageren ser brud, sammenstød, uforenelighed, manglende informationer i teksten osv. Tomme pladser udfyldes ved slutninger på baggrund af modtagerens sociale, kulturelle og individuelle erfaringsbaggrund.

En femte antagelse er, at en tekst rummer et antal styringsmekanismer, men at ingen tekst kan styre en modtager 100 %. Styringsmekanismer er informationer i teksten, men ingen tekst kan styre modtageren fuldstændigt, da det er modtageren, der vælger. Tekster kan være åbne og lukkede. En lukket tekst er en tekst med få tomme pladser, mens en åben tekst er en tekst med mange tomme pladser, en tekst som giver muligheder for mange forskellige udfyldninger, fx et digt. Herudfra diskuterer receptionsteoretikerne så, hvad en tekst er. Tvinger en tekst modtageren til at konstruere

en bestemt mening eller opgive at få mening? Eller er en tekst simpelthen det, der læses ind i teksten? Er en tekst så fri, at man kan forsvare at læse hvad som helst ind i den? Sidstnævnte mener bl.a. Stanley Fish, mens hovedparten af receptionsteoretikerne – bl.a. Wolfgang Iser og Umberto Eco, mener, at en hvilken som helst brug og indholdsudfyldning af en tekst ikke er det samme som at forstå teksten, se nedenfor.

En sjette antagelse er, at der eksisterer flere forskellige acceptable tolkninger af enhver tekst, men ikke alle tolkninger er acceptable. Det afgørende er, om modtageren er gået ind i et samarbejde med teksten og har prøvet at forstå teksten på dens præmisser. Dette kan dog føre frem til flere forskellige acceptable tolkninger. Diskussionen blandt receptionsteoretikerne går på, hvor vidtstrakte tolkninger der er acceptable. Tekstformularen er med til at lede modtageren frem til en forståelse. Tekstformularen er den beskriveligt forelagte tekststruktur, bl.a. ordenes denotative betydning, rækkefølgen af ord, sætningsafgrænsningerne og tekstbegyndelse og tekstafslutning. Tekststrukturen er et netværk af mulige forbindelseslinjer mellem de semantiske enheder. Et netværk, som er med til at styre modtagerens betydningsdannelse, selv om det ikke kan tvinge modtageren til at gøre noget bestemt. Tekstformularen kan sammenlignes med tekstens mikrostruktur og tekststrukturen med tekstens makrostrukturer. Tekstformular og tekststruktur er til sammen med til at begrænse antallet af acceptable læsninger.

En syvende antagelse er, at reception altid kun er et redigeret udvalg foretaget på baggrund af teksten. Der er altid flere receptions muligheder til stede, end der bliver udnyttet i det enkelte tilfælde. Enhver tekst rummer et stort antal receptions muligheder. Enhver reception er udtryk for et valg, hvor der kunne have været truffet andre valg. Her er receptionsteorien på linje med semiotikken og taler om de forskellige paradigmatisk valg, som modtageren kan foretage. Reception er aldrig blot en reproduktion af tekstens mening, men er altid en konstruktion af mening. Reception er modtagerens konstruktionsproces. Enhver tekst rummer et mangfoldigt betydningspotentiale, som modtageren foretager et redigeret udvalg af. Modtageren reducerer tekstens kompleksitet. Receptionsteoriens fokus er, hvordan modtageren selekterer og kombinerer. Jan Foght Mikkelsen taler om, at reception sker på grundlag af modtagerens sproglige og kommunikative kompetence, erfaringsbaggrund og kulturelle viden, ideologi og normer samt interesser og præferencer (Mikkelsen 1994).

På baggrund af disse antagelser taler man derfor i receptionsteorien om, at modtagerne har forskellige læsemåder, hvor læsemåder skal forstås bredt i betydningen tolkningsmåder. Typiske læsemåder er fx:

- Den åbne læsemåde, som er den teksthævede tolkning hos modtageren.
- Den distancerende læsemåde, som udtrykker manglende interesse hos modtageren
- Den æstetiske læsemåde, hvor modtageren koncentrerer sig om stilen frem for indholdet.
- Den selektive læsemåde, hvor modtageren udvælger et afgrænset budskab af den samlede tekst og udelukkende hæfter sig ved det, der har modtagers interesse eller opmærksomhed.
- Ingen-mening læsemåde, hvor modtageren ikke oplever at kunne få nogen mening ud af teksten.

To store teoretikere inden for receptionsteorien er de to litteraturteoretikere Stanley Fish og Wolfgang Iser, hvis debat med hinanden fra 1981 er blevet klassiske tekster i kommunikationsteorien.

Fish argumenterer med, at vi kun kender en tekst fra vores læsning af den, og at vi derfor aldrig kan vide, hvad der var i teksten før, vi læste den. Vi kan derfor ikke skelne mellem, hvad der er i teksten, og hvad vi læser ind i teksten. Det, vi læser ind i teksten, bliver derfor identisk med det, der er i teksten. Fortolkningen af teksten bliver det eneste, vi kan sige noget om. En tekst er dermed det, som vi læser ind i teksten. En tekst er ikke, før den bliver aktualiseret. En tekst er en række aktualiserede muligheder (Fish 1996).

Heroverfor mener Iser ikke, at man kan tillade sig at læse hvad som helst ind i en tekst. Ifølge Iser er at læse og forstå en tekst ikke nødvendigvis det samme. Der er et begrænset antal acceptable læsninger af en tekst. Iser beskæftiger sig som Fish kun med litterære tekster, men er samtidig bagmanden for introduktionen af en række væsentlige receptionsanalytiske begreber som tomme pladser, tekststrategier, forventningshorisont og kohærens. Begreber, som har vundet almen indpas i receptionsteorien (Iser 1996).

Umberto Eco er samtidig en af de helt store bidragydere til udvikling af receptionsteorien. Eco har videreudviklet mange af Iser's begreber og har tilføjet nye. Eco placerer sig med hensyn til forståelsen af, hvad en tekst er, midt mellem Iser og Fish. Han opererer generelt med et større antal mulige læsninger end Iser, men accepterer ikke en hvilken som helst læsning ligesom Fish. Eco taler bl.a. om en tekst som et samlesæt af præfabrikerede elementer, der er med til at lægge nogle bånd på modtageren med hensyn til, hvilke tolkninger der kan komme ud af det (Eco 1996).

Et dansk eksempel i en virksomhedskommunikativ sammenhæng på en receptionsteoretisk model er Preben Sepstrups model om informationsprocessen (Sepstrup og Fruensgaard 2010: 145ff.). Modellen opererer med, at reception af kommunikation sker gennem op til seks faser, men hvor modtageren kan stå af i hver fase. Vellykket kommunikation forudsætter, at modtageren er med igennem alle 6 faser eller trin.

Faserne i Sepstrups model er:

1. Eksponering (fysisk mulighed for at opfatte informationen)
2. Indledende opmærksomhed (bemærker informationens tilstedeværelse)
3. Fortsat opmærksomhed (sætter sig ind i informationen)
4. Forståelse (forstås budskabet som tilsigtet af afsender?)
5. Erindring (husker forståelsen, der er kommet ud af den fortsatte opmærksomhed)
6. Ændring af holdning, viden eller adfærd

Det er værd at bemærke, at på hvert trin er opmærksomheden selektiv. Modtageren vælger til og fra. Generelle forhold, der påvirker forløbet af informationsprocessen er (1) forhold ved informationsadfærd, (2) forhold ved modtageren og (3) forhold ved informationen.

Forhold ved informationsadfærd er fx, om modtagelse sker inden eller uden for modtagerens normale medieforbrug, om modtagelse forudsætter aktiv eller passiv opmærksomhed, samt hvilken grad af henholdsvis underholdningsværdi og nytteværdi kommunikationen tilbyder modtageren.

Forhold ved modtageren er fx:

- Modtagerens livssituation, hvor erfaring, viden, interesser, erhverv, alder, køn m.v. har indflydelse på medieforbruget.
- Modtagerens formål med den konkrete adfærd (nært knyttet til begreberne passiv og aktiv opmærksomhed).
- Modtagerens psykologiske karakteristika, hvor især livsstil har stor indflydelse på valg af medier.
- Modtagerens sociale netværk, hvor sociale relationer og graden/ karakteren af disse kan være en væsentlig kilde til information.
- Modtagerens relevansopfattelse, dvs. hvilke emner, der forekommer en modtager relevant, har stor betydning for valg af medier – og relevansopfattelsen er altid subjektiv.
- Modtagerens informationsbehov har ligeledes stor betydning for valg af medier.
- Modtagerens opfattelse af informationsværdien, dvs. forventning om udbyttet af det pågældende medium).
- Modtagerens opfattelse af informationsomkostningerne ved at skaffe sig adgang til det pågældende medium. Det kan være både penge, tid og psykologiske ressourcer.

Forhold ved informationen er fx træk ved distributionen, fx valg af medier, omfang og mængde og brug af tvangselementer, og træk ved budskabet, fx opmærksomhedsværdi, indholdselementer og informationsværdi.

Man kan gennemføre en teoretisk receptionsanalyse, hvor man ud fra teoretiskfunderede modeller som fx Sepstrups model forsøger at analysere sig frem til, hvordan en given modtager vil reagere på en given kommunikation, men receptionsteoretikere har især en stor forkærlighed for at gennemføre empirisk baserede undersøgelser, hvor man via spørgeskemaer og/eller interviews spørger modtageren om deres reception af en tekst. Her drejer det sig om at undersøge modtagerens faktiske reception.

Invitation til at tilføje flere tilgange og perspektiver

Som allerede nævnt i indledningen er de nu syv gennemgåede tilgange og perspektiver blot eksempler på mulighederne. Principielt skal ingen tilgang og intet perspektiv ekskluderes, hvis den analyserende vurderer, at det i et aktuelt tilfælde kan bidrage med nyttige indsigter. Læserne af denne artikel inviteres derfor til ”at lege med” og bidrage med yderligere perspektiver.

For selv at åbne op for yderligere perspektiver kan vi nævne to af de perspektiver, som vi overvejede at tage med, men som vi i denne runde endte med at fravælge. De to perspektiver er (1) Diskurs som selvskabelse: Luhmanns systemteori, og (2) Diskurs som kognition.

Diskurs som selvskabelse: Luhmanns systemteori

De chilenske biologer, Maturana og Varela hævder, at systemer er autonome, selvrefererende og selvskabende. Det centrale begreb hos Maturana og Varela er *autopoiesis*. Et autopoietisk system er en autonom størrelse, hvis grundlæggende funktion er selvskabelse gennem selvreference. Når et autopoietisk system udgrænser sig i forhold til sin omverden, udgrænser det sig fra alle andre

autopoietiske systemer. Derved bliver de enkelte systemer – og systemtyper – ”black boxes” for hinanden.

Den tyske sociolog Niklas Luhmann (Luhmann 2000) har overført Maturanas og Varelas tanker til ikke blot at gælde for biologiske systemer, men for alle systemtyper, også psykiske og sociale systemer. Luhmann ser verden som et helt net af forskellige autopoietiske systemer. Han opstiller i alt tre typer af autopoietiske systemer: *biologiske*, *psykiske* og *sociale systemer*.

Mennesket er hos Luhmann ikke en autopoietisk enhed, men består af flere forskellige systemarter. Det psykiske system hos mennesket befinder sig således ligesom det fysiske system ikke inden for, men uden for det sociale system, men kan i de sociale systemers omverden pirre eller irritere kommunikationen. Sociale systemer defineres som kommunikation. Et psykisk system har hos Luhmann således mulighed for at lade sig irritere så meget af omgivende kommunikation, at det lader denne tynde på sine interne selektionspræferencer, hvorved det åbner for bearbejdelse af kommunikationen med henblik på at skabe mening af denne.

Autokommunikationsbegrebet (se fx Christensen 1994), som beskriver, hvordan en organisation eller person kommunikerer ud for i virkeligheden at kommunikere til sig selv, er også en udløber af dette perspektiv.

Kommunikation som kognition

Den kognitive lingvistikens hovedtese er, at sproget må forstås som en integreret del af menneskets generelle mentale mekanismer og funktioner. Herved står kognitiv lingvistik i modsætning til den formelle og især den generative lingvistik, hvis centrale tese er, at der findes en specifik kombinatorisk mekanisme, der kun er af sproglig karakter, og som i sin kerne må forstås som medfødt. Inden for den kognitive lingvistik er man derfor optaget af at påvise, på hvilke punkter sproglige fænomener kan beskrives som særtilfælde af psykologiske mekanismer, der også gør sig gældende i andre sammenhænge. En væsentlig kognitiv teoretiker er Ronald W. Langacker (se bl.a. Langacker 2008), som argumenterer for, at sproglige udtryk ikke repræsenterer objektive ydre sagforhold som antaget i den logiske tradition, men ses som måder at begrebsliggøre sådanne sagforhold på.

Distribueret kognition (se bl.a. Steffensen 2016) er en sprogvidenskabelig retning, der bygger på nyere udviklinger inden for kognitionsvidenskaben. Ved at anlægge et naturalistisk perspektiv afviser distribueret kognition, at der til vores sprogforestillinger svarer enkeltstående fænomener. Som alternativ tager distribueret kognition udgangspunkt i den særlige økologi og den adfærdsordination, der finder sted i interaktioner. Denne ordination ses som radikalt heterogen, dvs. betinget af mange faktorer på flere forskellige tidsskalaer. Dertil kommer, at den er økologisk indlejret, dvs. vævet sammen med menneskets forskelligartede aktiviteter.

En model til Situationel Dialektisk Diskursanalyse

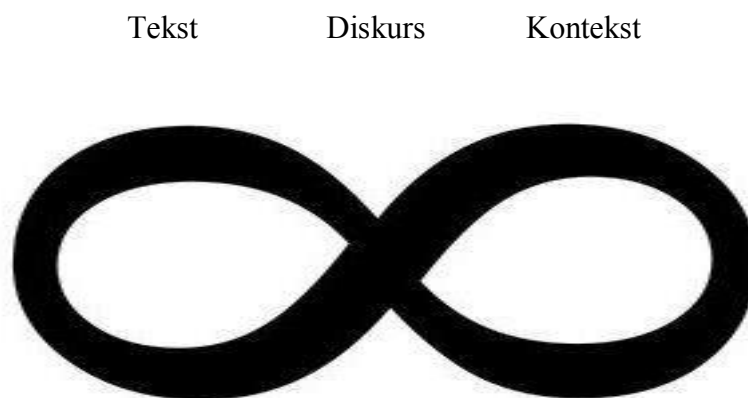

Efter gennemgangen af en række teorier og metoder, der vil kunne anvendes som del af en situationel, dialektisk diskursanalyse, vil vi afslutningsvis kommentere valget af teorier og metoder til den specifikke analyseopgave, man står med.

Vores hovedopfordring er at tage udgangspunkt i den specifikke kommunikationsopgave: Hvilket fænomen undersøges? Med hvilket formål? Og så på den baggrund udvælge de elementer fra SDD, som man finder nyttige.

Det er nødvendigt at være bevidst om, at de forskellige tilgange, vi har præsenteret i dette arbejdsblad, ikke er en udtømmende liste. Der findes flere tilgange, der kan inddrages i en SDD-baseret analyse. Vi vil derfor opfordre til at inddrage det, man finder nyttigt og til at tilføje tilgange i SDD. Listen er heller ikke udtømmende, hvad angår de tilgange, vi har præsenteret; arbejdsbladet er en introduktion, så vi opfordrer også til videre udforskning af de præsenterede tilgange, der eventuelt udvælges til en analyse. Vores vigtigste opfordring til læseren er: Gå endelig på videre opdagelse!

Konkret foreslår vi at arbejde med SDD med afsæt i det, vi kalder en Situationel Dialektisk flowmodel. Modellen indeholder tre elementer, som vi kender fra kritisk diskursanalyse: Tekst (som er den sproglige analyse; vi kigger på sproget i et mikroniveau), diskurs (teksten i mesoniveau) og kontekst (teksten i makroniveau).

Figur 13: SDD-flowmodel

Selvom modellen indeholder den velkendte tredeling, skal modellen ikke betragtes som sekventiel. Opdelingen er en konstruktion, idet adskillelsen udelukkende knytter sig til et analytisk behov; i praksis er det ikke nemt at afgøre, hvornår sætninger fx bliver til en diskurs. Er det, når vi identificerer dem som sådanne? Er det, når flere i praksis benytter sig af dem? En opdeling kan bruges analytisk, men en opdeling er også kunstig i vores perspektiv. En skelnen kræver nemlig at vide, hvad der er det ene og det andet, og det ser vi som noget, der fjerner fokus.

Modellen kan bruges til mange forskellige typer af analyser. Her afslutningsvis vil vi nævne tre eksempler på, hvordan studerende allerede med et godt udbytte har benyttet SDD. I eksemplerne er både anvendt analyseredskaber, der er gennemgået i dette arbejdsblad, og analyseredskaber, der ikke

er gennemgået, hvilket understreger, at der er tale om en analysemodel, som åbner op for muligheder frem for at lukke sig om sig selv.

Det første eksempel er Line Sorth (Sorth 2018), der på grundlag af SDD analyserer, hvorledes Dronning Margrethe strategisk anvender forskellige sproglige virkemidler i sine nytårstaler, og hvorledes Dronningens strategiske sprogbrug og andre faktorer har haft betydning for nytårstalens udvikling til en institution i dagens danske samfund. Denne problemformulering belyses gennem en multiperspektivisk analyse af dronningens taler for perioden 1972 – 2017 med brug af forskellige analyseredskaber fra henholdsvis pragmatikken, socialesemiotikken, den dialektiske lingvistik og retorikken.

Fra pragmatikken anvendes Dell Hymes Speaking-grid-model (ikke omtalt under pragmatikken i dette arbejdsblad) til at analysere selve kommunikationssituationen for nytårstalerne samt Austin og Searles sproghandlingsteori til at analysere bl.a. dronningens brug af opfordringer i sine taler.

Fra socialesemiotikken anvendes analyseredskabet evaluering med fokus på dronningens brug af de to typer af evaluering 'affekt' og 'farvning' samt det at opfinde et helt nyt ord i en analyse af, hvorledes dronningen bruger disse virkemidler til at tale om sig selv, modtagerne og de emner, hun ellers inddrager, samt hvilken betydning dette får for nytårstalerne. Fra socialesemiotikken anvendes endvidere modalitet for at undersøge, hvorledes Dronningen anvender følgende tre subtyper af hæftelse; selvforpligtelse, forpligtelse og eller nødvendighed, og dermed om hun anvender 1. personshæftelse, 2. personshæftelse eller 3. personshæftelse, da dette har afgørende betydning for, hvordan opfordringer opfattes af modtagerne.

Ud fra dialektisk lingvistik undersøges, hvorledes Dronningen anvender forskellige former for persondeiksis til at koordinere og identificere samtalen og dens parter med, herunder særligt hende selv og modtagerne. Endelig anvendes fra retorikken appellformerne til at vise, hvordan dronningen strategisk bruger bestemte appellformer til at overbevise modtagerne om sine budskaber, og hvordan hun som taler får sig selv til at fremstå. Ud fra retorikken analyseres yderligere, hvordan dronningen anvender retoriske spørgsmål, metaforer og andre stilistiske virkemidler.

Det andet eksempel på brug af SDD er Louise Friis Frederiksen (Frederiksen 2018), der benytter bl.a. SDD til at analysere, hvordan den danske dagspresse har framet #MeToo-bevægelsen, og hvilken betydning denne framing har for opfattelsen af #MeToo i den offentlige debat.

Frederiksen benytter først framingteori (ikke gennemgået i denne artikel) til at analysere den vinkling af emnet, som medierne har foretaget, og vi ser herigennem, hvordan tekster ikke blot repræsenterer neutrale gengivelser af virkeligheden, men er præget af bestemte aktørers ønske om at øve indflydelse på opinionsdannelsen og dermed også den magt, der er forbundet med vinklingen af et emne.

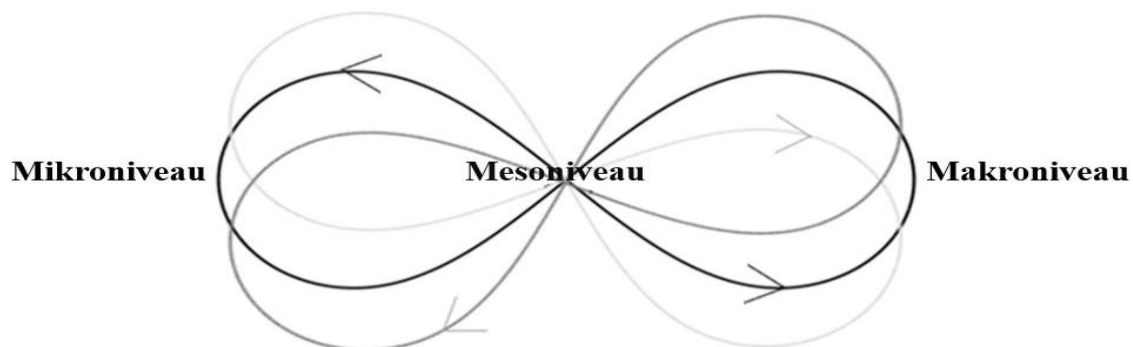
Fra dialektisk lingvistik anvendes *person- og objektdeiksis* til at give en indsigt i, hvem der taler i artiklerne, hvem der tales til, og hvem og hvad, der tales om, og bidrager herigennem til at kunne identificere artiklernes personlige organiseringer og relationer. Yderligere anvendes *mediedeiksis* til at belyse, hvilke medier man i artiklerne henviser til, samt *logik- modalitets- og leksikalsk deiksis* til at belyse, hvilke logikker der dominerer i henvendelsesrelationen i artiklerne, og hvordan forskellige

aktører i disse relationer får tildelt særlige stemmer, idet modaliteterne kan variere fra vage formuleringer til kategoriseringer og indiskutable konstateringer. Fra den dialektiske lingvistik anvendes endvidere kernemodsætningsmodellen til at italesætte modsætningen mand – kvinde i artiklerne.

Fra retorikken anvendes argumenttyper og appelformer til at kunne bidrage med en forståelse af, hvordan sprogbrugen i artiklerne har til hensigt at påvirke og overtale læser.

Endvidere anvender Frederiksen i sit arbejde analyseredskabet evaluering fra socialemiotikken til at undersøge, om mediedækningen af #MeToo overvejende er positiv, negativ eller neutral.

Det tredje eksempel er Astrid Nørfelt (Nørfelt 2018), som med brug af bl.a. SDD undersøger, hvilke holdninger Coops kunder har til etnisk markedsføring. Der er tale om analyse af både interviews og spørgeskemaer. Nørfelt har anvendt nedenstående variant af SDD-flowmodellen, hvori der fremhæves tre analyseniveauer: Et mikroniveau, et mesoniveau og et makroniveau.

Figur 14: Variant af SDD-flowmodellen

På mikroniveauet tager Nørfelts analyse udgangspunkt i den dialektiske lingvistik ved at anvende analyseredskabet persondeiksis til en analyse af informanternes italesættelse af etniske og religiøse egen- og fremmedgrupper, da mange associerer etnisk markedsføring med de grupper, som tiltagene rettes mod. Fra den dialektiske lingvistik inddrages også kernemodsætningsmodellen i den videre analyse af de relevante egen- og fremmedgrupper.

På mesoniveau analyseres de diskurser, som informanterne trækker på. Disse analyseres med inspiration fra Williams' (2001) 10 linser (ikke gennemgået i dette arbejdsrapport) suppleret med egne udviklede diskurstyper.

På makroniveauet inddrages Faircloughs skelnen mellem diskursive og ikke-diskursive praksisser ved først at undersøge forholdet mellem de anvendte diskurser og den overordnede diskursorden, som disse indgår i, og dernæst at analysere forholdet mellem de ikke-diskursive rammer og den diskursive praksis. I analysen inddrages endvidere forskellige teoretikeres udlægninger af den danske indvandrerdebat, den danske udlændingepolitik og den demografiske udvikling.

Tilsammen viser ovenstående tre eksempler blot nogle af de mange analytiske muligheder, som vil kunne realiseres inden for en SDD-ramme. Det er den analyserende, der ud fra en situationel

vurdering og det aktuelle analyseformål i hvert enkelt tilfælde må afgøre, hvilke teorier og metoder og hvilke konkrete analyseredskaber der skal bringes i anvendelse.

Bibliografi

Andersen, John E. (1991): *Sprogets takt og tone*. In: Erik Hansen m.fl.: Auditorium X, p. 72-99. København: Forlaget Amanda.

Andersen, Thomas Hestbæk and Boeriis, Morten (ed.) (2012): *Nordisk socialsemiotik. Pædagogiske, multimodale og sprogvidenskabelige landvindinger*. Odense: Syddansk Universitetsforlag.

Andersen, Thomas Hestbæk og Alexandra Emlie Møller Holsting (2015): *Teksten i grammatikken*. Odense: Syddansk Universitetsforlag.

Andersen, Thomas Hestbæk og Flemming Smedegaard (2005). *Hvad er meningen?* Odense: Syddansk Universitetsforlag.

Austin, J. L. (1996): *Performatives and constatives*. In: Paul Copley (red.): *The Communication Theory Reader*, p. 255-262. London: Routledge.

Bang, Jørgen Chr. og Døør, Jørgen (2007): *Language, Ecology and Society – A Dialectical Approach*. London/ New York: Continuum.

Bang, Jørgen Chr. (2001): *Dansk Dialektisk Sprogteori – Et ufærdigt råudkast om deixis, metafor & modalitet som basale aspekter af sproget*. Odense: Syddansk Universitets Trykkeri.

Barthes, Roland (1980): *Billedets retorik*. In: Bent Fausing og Peter Larsen (red.): *Visuel kommunikation*, p. 42-57. København: Medusa.

Barthes, Roland (1996): *Mytologier*. København: Gyldendal.

Barthes, Roland (2004): *Det lyse kammer*. København: Politisk Revy, 2. udgave.

Boje, David M. (2001). *Narrative Methods for Organizational and Communication Research*. London: SAGE Publications

- Brown, P. and Levinson, S. (1987) *Politeness: Some Universals in Language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Chen, Kuan-Hsing (1986): *A working bibliography: Writings of Stuart Hall*. London: Sage.
- Christensen, Lars Thøger (1994): *Markedskommunikation som organiseringsmåde*. København: Akademisk Forlag.
- Cornish, F., A. Gillespie, A., & T. Zittoun (2013): *Collaborative analysis of qualitative data*. In: U. Flick (Ed.), *The Sage Handbook of Qualitative Data Analysis*. London: Sage Publications Ltd.
- Cutting, J. (2002) *Pragmatics and Discourse*. London: Routledge.
- Dahl, Henrik & Claus Buhl (1993): *Marketing & semiotics*. København: Akademisk Forlag.
- Dakwar, Julia, Anne-Christine Rosfeldt Lorentzen og Flemming Smedegaard (2015): *En ansats til en teori om Situationel Dialektisk Ledelse*. In: Det Ny Merino, nr. 1. Syddansk Universitet: Institut for Sprog og Kommunikation.
- Dakwar, Julia, Anne-Christine Rosfeldt Lorentzen og Flemming Smedegaard (2017): *Ni antagelser om Situationel Dialektisk Videnskabsteori*. In: Det Ny Merino, nr. 15. Syddansk Universitet: Institut for Sprog og Kommunikation.
- Eco, Umberto (1979): *A Theory of Semiotics*. Bloomington: Indiana University Press.
- Eco, Umberto (1996a): *How culture conditions the colours we see*. In: Paul Cobley (red.): *The Communication Theory Reader*, p. 148-171. London: Routledge.
- Eco, Umberto (1996b): *Læserens rolle*. In: Michel Olsen og Gunver Kelstrup: *Værk og læser*, p. 178 - 198. København: Borgen.
- Fafner, Jørgen (1977): *Retorik – klassisk & moderne*. København: Akademisk Forlag.
- Fairclough, Norman (1992): *Discourse and Social Change*. Cambridge: Polity Press.
- Foucault, Michel (1972): *The archaeology of knowledge*. London: Routledge.
- Fish, Stanley (1996): *Why no one's afraid of Wolfgang Iser*. In: Paul Cobley (red.): *The Communication Theory Reader*, p. 407 - 425. London: Routledge.
- Frandsen, Finn (1996): *Tekstlingvistik*. In: Keld Gall Jørgensen og Uwe Geist: *Det nye korstog*. Roskilde: Roskilde Universitetsforlag, p. 127 – 148.

Frederiksen, Louise Friis (2018): *Det begyndte med et enkelt pip. En analyse af den danske dagspresses framing af #MeToo-bevægelsen*. Syddansk Universitet: International Virksomhedskommunikation. Upubliceret kandidatspeciale.

Gabrielsen, Jonas og Tanja Juul Christiansen (2010): *Talens magt – indføring i mundtlig retorik*. København: Hans Reitzels Forlag.

Halliday, M.A.K. (1978): *Language as Social Semiotic*. London: Arnold.

Halliday, M.A.K., and Hasan, R. (1985): *Language, Context, and Text: Aspects of Language in a Social-Semiotic Perspective*. Geelong, Vic: Deakin University Press.

Halliday, M.A.K and Matthiesen, Christian (2004): *An introduction to functional grammar*. New York: Oxford University Press Inc.

Halliday, M.A.K – revised by Christian M.I.M. Matthiessen (2014): *Halliday's Introduction to Functional Grammar*. London: Routledge, 4. ed.

Henriksen, Carol (2001): *Can you reach the salt? Pragmatikkens klassiske tekster*. Roskilde: Roskilde Universitetsforlag.

Hodges, Bert (2007): *Values define fields: The intentional dynamics of driving, carrying, leading, negotiating, and conversing*. In: *Ecological Psychology* 19, p. 153 – 178.

Hodges, Bert, S. V. Steffensen & J. E. Martin (2012): *Caring, conversing, and realizing values: New dicetions in language studies*. In: *Language Sciences*, 34, p. 499 – 506.

Horsbøl, Anders og Pirkko Raudakoski (red.) (2016): *Diskurs og praksis. Teori, metode og analyse*. København: Samfundslitteratur.

Husted, Jørgen (1994): *Austin og Searle: Talehandlinger*. In: Poul Lübcke: *Vor tids filosofi. Videnskab og sprog*, p. 236-249. København: Politikens Forlag.

Hymes, Dell (1994): *Approaches to Discourse*. Oxford: Blackwell.

Iser, Wolfgang (1996): *Talk like whales. a reply to Stanley Fish*. In: Paul Copley (red.): *The Communication Theory Reader*, p. 263-284. London: Routledge.

Iversen, Steffen og Henrik Skov Nielsen (2008): *Narratologi*. Aarhus: Aarhus Universitetsforlag

Jakobson, Roman (1960): *Lingvistik og poetik*. In: *Vindrosen* 7, p. 41-52.

Jakobson, Roman (1979): *Elementer, funktioner og strukturer i sproget*. København. Nyt Nordisk Forlag.

- Jewitt, Carey (ed.) (2014): *The Routledge Handbook of Multimodal Analysis*. London: Routledge.
- Johansen, Jørgen Dines og Svend Erik Larsen (1994): *Tegn i brug*. København: Amanda.
- Johansen, Trine Susanne (2010). *Transported Essence or Collaborative Telling? Towards a Narrative Vocabulary of Corporate Identity*. Ph.D. ved Aarhus Universitet.
- Jørgensen, Charlotte & Merete Onsberg (1999): *Praktisk argumentation*. København: Teknisk Forlag.
- Jørgensen, Keld Gall (1993): *Semiotik – en introduktion*. København: Gyldendal.
- Jørgensen, Keld Gall (1995): *Stilistik*. København: Gyldendal.
- Jørgensen, Keld Gall (red.) (1997): *Anvendt semiotik*. København: Gyldendal.
- Jørgensen, Marianne Winther & Phillips, Louise (1999): *Diskursanalyse som teori og metode*, Roskilde: Roskilde Universitetsforlag.
- Kjørup, Søren (1996): *Menneskevidenskaberne*. Roskilde: Roskilde Universitetsforlag.
- Kock, Christian (2013): *De svarer ikke – fordømmende uskikke i den politiske debat*. København: Gyldendal.
- Kress, G. (2010): *Multimodality: A social semiotic approach to contemporary communication*. London: Routledge.
- Kress, G. and Van Leeuwen, T. (2001): *Multimodal Discourse – The Modes and Media of Contemporary Communication*. London: Arnold.
- Kress, G. and Van Leeuwen, T. (2006): *Reading Images – The Grammar of Visual Design*. London: Routledge. 2nd Edition
- Langacker, Ronald w. (2008): *Cognitive Grammar: A Basic Introduction*. New York: Oxford University Press.
- Leech, G. (1983): *Principles of pragmatics*. London, New York: Longman Group Ltd.
- Levinson, Stephen C. (1983): *Pragmatics*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Lindo, Anna Vibeke (2002): *Samtalen som livsform – et bidrag til dialoganalysen*. Århus N: Forlaget Klim.
- Lorentzen, Anne-Christine Rosfeldt (2018): *Udgangspunkt*. In: Jacob Fanth og My Gaarde Andreassen (red.): *Professionel kommunikation*. København: Samfundslitteratur.

- Luhmann, Niklas (2000): *Sociale systemer*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Martin, J.R. og Rose, David (2007): *Working with Discourse. Meaning Beyond the Clause*. Continuum: Great Britain.
- Mey, Jakob L. (1993): *Pragmatics. An Introduction*. Oxford: Blackwell.
- Mikkelsen, Jan Foght (1994): *Pragmatisk receptionsteori*. In: Lennard Højbjerg: Reception af levende billeder, p. 54 - 82, København: Akademisk Forlag.
- Morgan, Gareth (2006): *Images of Organization*. London: Sage, 4. udgave.
- Nielsen, Niels Møller (2010): *Argumenter i kontekst. Introduktion til pragmatisk argumentationsanalyse*. København: Samfundslitteratur.
- Nielsen, Sarah Hoffmann (2018): *Siger de noget? - En analyse af forskellige funktioner i statsministres nytårstaler i det 21. århundrede og et bud på nytårstalens fremtid*. In: Det Ny Merino, nr. 26. Syddansk Universitet: Institut for Sprog og Kommunikation.
- Nørfelt, Astrid (2018): *Vi skal (desværre) alle sammen være her - En undersøgelse af Coop-kunders holdninger til etnisk markedsføring samt fordele og ulemper ved strategien*. In: Det Ny Merino, nr. 27 Syddansk Universitet: Institut for Sprog og Kommunikation.
- Ovcina, Mia (2018): *Femvertising: #empowerment4sale - Virksomheders brug af feminisme som brandingstrategi*. In: Det Ny Merino, nr. 23. Syddansk Universitet: Institut for Sprog og Kommunikation.
- Oswald, Laura (2012): *Marketing Semiotics*. Oxford: Oxford University Press.
- Schnoor, Michala (2016). *Narrativ organisationsudvikling. At forme fælles mening og handling*. Viborg: Dansk Psykologisk Forlag A/S.
- Searle, John (1996): *What is a speech act?* In: Paul Cobley (red.): The Communication Theory Reader, p. 263-284. London: Routledge.
- Sepstrup, Preben og Pernille Fruensgaard (2010): *Tilrettelæggelse af information*. København: Academia.
- Smedegaard, Flemming (2005): *Hvad gør Thema?* In: Arbejdsrapport fra MUDS 10. Århus: Århus Universitet, Nordisk Institut.
- Smedegaard, Flemming (2011): *Intern storytelling – et potent ledelsesredskab*. In: Lundholt, Marianne Wolff (2011): Fortælling i virksomhedens tjeneste. Corporate storytelling som kommunikationsredskab. Forlaget Medusa.

Smedegaard, Flemming (2018): *Relation*. In: Jacob Fanth og My Gaarde Andreassen (red.): *Professionel kommunikation*. København: Samfundslitteratur.

Solsø, Karina og Pernille Thorup (2015): *Ledelse i kompleksitet. En introduktion til Ralph Staceys teori om organisation og ledelse*. Aarhus: Dansk Psykologisk Forlag A/S.

Sorth, Line (2018): *En royal sprogstrateg – En Situationel Dialektisk Diskursanalyse af Dronningens Nytårstaler*. Syddansk Universitet: International Virksomhedskommunikation. Upubliceret kandidatspeciale.

Stacey, Ralph (2011): *Strategic management and organisational dynamics. The challenge of complexity*. Essex: Pearson Education Limited, 6. udgave.

Steffensen, Sune Vork (2016): *Sprogvidenskabens kognitive spørgsmål: en introduktion til den distribuerede tilgang*. In: NyS 50, p. 13 – 54.

Thomas, Jenny (1995): *Meaning in Interaction. An Introduction to Pragmatics*. London and New York: Longman.

van Leeuwen, Theo (2005): *Three models of interdisciplinarity*. In: Ruth Wodak and Paul Chilton (ed): *A New Agenda in (Critical) Discourse Analysis*: London: John Benjamins Publishing Company, p. 3 – 18.

Williams, Mark (2001) *The 10 Lenses. Your Guide to Living & Working in a Multicultural World*. Herndon: Capital Books Inc.